

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԴԱՏԱՎՈՐՆԵՐԻ ՄԻՈՒԹՅՈՒՆ

ԵՎՐՈՊԱՅԻ ԽՈՐՀՐԴԻ

ԵՎ

ՔԵՄՈՆԻՔՍ ԻՆԹԵՐՆԵՅՇՆԼԻ ԱԶԱԿՑՈՒԹՅԱՄԲ

ՄԱՐԴՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ
ԵՎՐՈՊԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ

ՎՃԻՌՆԵՐԻ ԺՈՂՈՎԱԾՈՒ

ԵՐԵՎԱՆ 2002

ASSOCIATION OF JUDGES OF THE REPUBLIC OF ARMENIA

SPONSORED BY
THE COUNCIL OF EUROPE
AND
CHEMONICS INTERNATIONAL INC.

COLLECTION OF JUDGMENTS
OF EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS

Մասնագիտական խմբագիր

YEREVAN 2002

Ալվինա Գյուլումյան
ՀՀ սահմանադրական դատարանի անդամ,
ՀՀ դատավորների միության նախագահ

Պատասխանատու խմբագիր

Լիանա Հակոբյան
ՀՀ սահմանադրական դատարանի
աշխատակազմի գլխավոր մասնագետ

Լեզվական խմբագիր

Աիդա Կարապետյան

Ժողովածուի մեջ ընդգրկված վճիռները անգլերենից թարգմանել են.

Լուսինե Պողոսյանը
Մարինա Մխիթարյանը
Սուսաննա Բաղդասարյանը
Կարինե Բալայանը

ՀԱՍԱՆԸ ԵՎ ՉԱՈՒՇՆ ԸՆԴՂԵՄ ԲՈՒԼՂԱՐԻԱՅԻ ԳՈՐԾԸ
CASE OF HASAN AND CHAUSH v. BULGARIA

(Գանգատ No. 30985/96)
Դատարանի 2000թ. հոկտեմբերի 26-ի
վճիռը

Ստրասբուրգ

Հասանը և Չաուշն ընդդեմ Բուլղարիայի գործով,
Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի Մեծ պալատը՝ հետևյալ
դատավորների կազմով՝
պրն Լ. Վիլդհաբեր, *Նախագահ*,
պրն Ժ.-Պ. Կոստա,
պրն Ա. Պաստոր Ռիդրիխտ,
պրն Լ. Ֆերարի Բրավո,
պրն Գ. Բոնելո,
պրն Ջ. Մակարչիկ,
պրն Պ. Կ. Ռիս,
տկն Ֆ. Թուլկենս,
տկն Վ. Ստրազնիչկա,
պրն Վ. Բուտկեվիչ,
պրն Ջ. Կասադեվալ,
տկն Յ. Ս. Գրեվ,
պրն Ա. Բ. Բակա,
պրն Ռ. Մարուստե,
պրն Է. Լևիտս,
տկն Ս. Բոտուչարովա,
պրն Մ. Ուզրեխեւիժե, *դատավորներ,*

ինչպես նաև տկն Ս. դե Բոեր-Բուբիքիո, *Քարտուղարի տեղակալ:*

Դռնփակ խորհրդակցությունն անցկացնելով 2000թ. մայիսի 29-ին և հոկտեմբերի 4-ին,
2000թ. հոկտեմբերի 4-ին ընդունեց հետևյալ վճիռը.

ՎԱՐՈՒՅԹԸ

1. Գործը, մինչև Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին կոնվենցիայի («Կոնվենցիա») թիվ 11 արձանագրության ուժի մեջ մտնելը կիրառելի դրույթներին համապատասխան, Դատարան է հանձնվել 1999թ. հոկտեմբերի 30-ին՝ Մարդու իրավունքների եվրոպական հանձնաժողովի («Հանձնաժողով») կողմից (թիվ 11 արձանագրության 5-րդ հոդվածի 4-րդ կետ և Կոնվենցիայի նախկին 47-րդ և 48-րդ հոդվածներ):

2. Գործը հարուցվել է Բուլղարիայի դեմ՝ Կոնվենցիայի 25-րդ հոդվածի համաձայն, 1996թ. հունվարի 22-ին Հանձնաժողով ներկայացված գանգատի (N 30985/96) հիման վրա: Գանգատն սկզբում ներկայացրել են չորս դիմողներ: Երկու դիմողների գանգատներն առանձնացնելու և ցուցակից հանելու վերաբերյալ

Հանձնաժողովի որոշման արդյունքում (տե՛ս Հանձնաժողովի՝ 1998թ. սեպտեմբերի 17-ի զեկույցը՝ ըստ Կոնվենցիայի 30-րդ հոդվածի 1(ա) կետի), ներկա գործը վերաբերում է մյուս երկու դիմողների գանգատներին: Նրանք են՝ Բուլղարիայի քաղաքացիներ պրն Ֆիքրի Սալի Հասանը և պրն Իսմաիլ Չաուշը՝ ծնված համապատասխանաբար 1963թ. և 1940թ., և բնակվում են Սոֆիայում («դիմողներ»):

3. Դիմողները գտնում էին, որ խախտվել են Կոնվենցիայի 6-րդ, 9-րդ, 11-րդ և 13-րդ հոդվածները և թիվ 1 արձանագրության 1-ին հոդվածը՝ կապված Բուլղարիայի մահմեդական կրոնական համայնքի առաջնորդներին հարկադրաբար փոխելու և դրանից հետո վարչական ու դատական գործերի հարուցման հետ:

4. Հանձնաժողովը գանգատն ընդունելի է հայտարարել 1997թ. սեպտեմբերի 8-ին: 1999թ. հոկտեմբերի 26-ի իր զեկույցում (Կոնվենցիայի նախկին 31-րդ հոդված) այն միաձայն տեսակետ է արտահայտել, որ տեղի են ունեցել Կոնվենցիայի 9-րդ և 13-րդ հոդվածների խախտումներ, և որ անհրաժեշտություն չկա առանձին քննության առնելու Կոնվենցիայի 11-րդ հոդվածի վրա հիմնված՝ դիմողների գանգատները, և որ Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի կամ թիվ 1 արձանագրության 1-ին հոդվածի խախտում տեղի չի ունեցել:

5. Դատարանում դիմողներին ներկայացրել է փաստաբան Յոնկո Գրոզևը՝ Սոֆիայից: Բուլղարիայի կառավարությունը («Կառավարություն») ներկայացրել է Արդարադատության նախարարության աշխատակից տիկին Վիոլինա Ջիջևան՝ համաներկայացուցիչ:

6. 1999թ. դեկտեմբերի 6-ին Մեծ պալատի հանձնախումբը որոշել է, որ գործը պետք է քննվի Մեծ պալատի կողմից (Դատարանի կանոնակարգի 100-րդ կանոնի 1-ին կետ): Մեծ պալատի կազմը որոշվել է Կոնվենցիայի 27-րդ հոդվածի 2-րդ և 3-րդ կետերի և Դատարանի կանոնակարգի 24-րդ կանոնի դրույթներին համապատասխան:

7. Դիմողները և Կառավարությունը ներկայացրել են իրենց գրավոր բացատրությունները:

8. Լսումները տեղի են ունեցել 2000թ. մայիսի 20-ին՝ Մարդու իրավունքների պալատում, Ստրասբուրգում: Պրն Թրումենը, որը սկզբնապես գործը քննելու համար կազմավորված Մեծ պալատի անդամ էր, ի վիճակի չէր ներկա գտնվելու լսումներին: Նրան՝ որպես Մեծ պալատի անդամ, փոխարինել է պրն Ֆերարի Բրավոն՝ փոխարինող դատավոր (24-րդ կանոնի 5 (b) կետ):

Դատարան ներկայացել էին.

ա) *Կառավարության կողմից*

տկն Վիոլինա Ջիջևան, Արդարադատության նախարարություն, *ներկայացուցիչ,*

բ) *դիմողների կողմից*

պրն Յոնկո Գրոզև, փաստաբան,

խորհրդատու:

Ներկա էին նաև դիմողները: Դատարանը լսել է տկն Ջիջևայի և պրն Գրոզևի ելույթները:

Պրն Ֆիշբախը, որն սկզբնապես սույն գործով Մեծ պալատի անդամ էր, լսումներից հետո անկարող էր մասնակցել գործի քննությանը: Նրան փոխարինել է պրն Լեվիթսը՝ փոխարինող դատավոր:

ՓԱՍՏԵՐԻ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ

I. ԳՈՐԾԻ ՀԱՆԳԱՄԱՆՔՆԵՐԸ

Ա. Դիմողները

9. Պրն Ֆիքրի Սալի Յասանը («առաջին դիմող») 1992 թվականից մինչև վիճարկվող իրադարձությունները եղել է բուլղար մահմեդականների Գլխավոր մուֆտին: Պրն Իսմաիլ Ահմեդ Չաուշը («երկրորդ դիմող») նախկինում դասավանդել է Սոֆիայի իսլամի ինստիտուտում:

Դատարան ներկայացված իր գանգատում երկրորդ դիմողը նշել է, որ 1995թ. փետրվարից կես դրույքով աշխատել է Գլխավոր մուֆտիի գրասենյակում՝ որպես քարտուղար և «Մահմեդական» թերթի խմբագիր: Կառավարությունը վիճարկել է այս պնդումները:

Բ. Գործի նախապայմանները

10. 1989թ. Բուլղարիայում սկսվել է ժողովրդավարական գործընթաց: Կարճ ժամանակ անց երկրի որոշ մահմեդական հավատացյալներ և մահմեդական կրոնի աջակիցներ փորձում էին փոխել իրենց կրոնական կազմակերպության ղեկավարներին: Նրանք կարծում էին, որ պրն Գենժևը, որն այդ ժամանակ Գլխավոր մուֆտին էր, և Յոզևոր բարձրագույն խորհրդի անդամները համագործակցել են կոմունիստական վարչակարգի հետ: Յին ղեկավարությունը, պրն Գենժևի հետ՝ որպես բուլղարացի մահմեդականների Գլխավոր մուֆտի, ևս ունեցել է իր համախոհները: Այս իրավիճակը պառակտում և ներքին բախումներ է առաջացրել Բուլղարիայի մահմեդական համայնքի ներսում:

11. 1991թ. Բուլղարիայում անցկացված համաժողովրդական ընտրություններից հետո ժողովրդավարական ուժերի միության և Իրավունքների ու ազատությունների համար շարժման կողմից ձևավորված նոր կառավարությունը 1991թ. վերջին իր ձեռքն է վերցրել իշխանությունը:

1992թ. փետրվարի 10-ին կրոնական հարցերի դիրեկտորատը՝ Նախարարների խորհրդին կից կառավարական գործակալությունը, անվավեր է ճանաչել պրն Գենժևի 1988թ. ընտրությունը՝ որպես Բուլղարիայի մահմեդականների Գլխավոր մուֆտի, և հայտարարել է նրա պաշտոնանկության մասին: 1992թ. փետրվարի 21-ին Դիրեկտորատը՝ որպես մահմեդականների կրոնական կազմակերպության ժամանակավոր ղեկավար մարմին՝ նշանակել է երեք անձից կազմված ժամանակավոր Յոզևոր բարձրագույն խորհուրդ՝ մինչև բոլոր մահմեդականների ազգային համաժողովի կողմից նոր մշտական ղեկավարության ընտրությունը:

12. Այս դեպքերից հետո պրն Գենժևը, որը պնդում էր, թե ինքը շարունակում է մնալ բուլղար մահմեդականների Գլխավոր մուֆտին, 1992թ. փետրվարի 10-ին դիմել է Գերագույն դատարան: 1992թ. ապրիլի 28-ին Գերագույն դատարանը մերժել է նրա բողոքը: Դատարանը գտել է, որ կրոնական հարցերի դիրեկտորատի որոշումը ենթակա չէ դատական կարգով բողոքարկման: Դրան հաջորդել է պրն Գենժևի խնդրանքը՝ վերանայելու Գերագույն դատարանի որոշումը, Գերագույն դատարանի՝ 5 անդամից կազմված պալատի կողմից: 1993թ. ապրիլի 7-ին պալատը մերժել է խնդրանքը: Պատճառաբանելով պրն Գենժևի բողոքի մերժումը՝ պալատը քննարկել է նաև գործի հանգամանքներն ըստ էության: Այն նաև գտել է, որ, *inter alia*, պրն Գենժևի ընտրությունն անվավեր ճանաչելու մասին Դիրեկտորատի որոշումն այդ մարմնի իրավասության շրջանակներում է: Քանի որ վիճարկվող որոշմամբ հաստատվել էր նաև պրն Գենժևի՝ որպես Գլխավոր մուֆտի «պաշտոնանկությունը», դա եղել է *ultra vires*: Այնուամենայնիվ, հարկ չկար չեղյալ հայտարարել Դիրեկտորատի որոշման այս մասը, քանի որ, ամեն դեպքում, այն որևէ իրավական հետևանք ունենալ չէր կարող:

13. Ժամանակավոր ղեկավարության կողմից կազմակերպված մահմեդականների ազգային համաժողովը տեղի է ունեցել 1992թ. սեպտեմբերի 19-ին: Այն պրն Ֆիքրի

Սալի Չասանին (առաջին դիմող) ընտրել է որպես բուլղար մահմեդականների Գլխավոր մուֆտի, ինչպես նաև հաստատել է Բուլղարիայի մահմեդականների կրոնական կազմակերպության նոր կանոնադրությունը: 1992թ. հոկտեմբերի 1-ին Կրոնական հարցերի Դիրեկտորատը Դավանանքների մասին օրենքի 6-րդ և 16-րդ բաժինների համաձայն գրանցել է կանոնադրությունը և նոր ղեկավարությամբ:

Գ. 1994թ. և 1995թ. սկզբի դեպքերը

14. Մինչ արև Գենժևի և արև Չասանի միջև շարունակվում էր առաջնորդության համար մղվող պայքարը, Կրոնական հարցերի Դիրեկտորատի պաշտոնական դիրքորոշումը 1993թ. և 1994թ. առնվազն առաջին կեսի ընթացքում եղել է այն, որ բուլղար մահմեդականների օրինական Գլխավոր մուֆտին առաջին դիմողն է:

15. 1994թ. հուլիսի 29-ին Կրոնական հարցերի Դիրեկտորատը նամակ է հղել արև Չասանին՝ պահանջելով կազմակերպել բոլոր մահմեդականների համաժողով՝ տեղական կրոնական առաջնորդների ընտրությունների հետ կապված անորոշություններից ծագող որոշակի խնդիրներ լուծելու համար: Այդ անորոշությունները, մասնավորապես, առնչվում էին մահմեդական կրոնական կազմակերպության ներքին կանոնադրության հակասություններին, և ոչ թե օրենքի խախտումներին:

16. 1994թ. նոյեմբերի 2-ին արև Գենժևի կողմնակիցները հրավիրել են ազգային համաժողով: Համաժողովն իրեն հայտարարել է մահմեդական հավատացյալների օրինական ներկայացուցիչ, ընտրել այլընտրական ղեկավարություն և ընդունել կանոնադրություն: Պրն Գենժևն ընտրվել է Յոզևոր բարձրագույն խորհրդի նախագահ: Համաժողովից հետո նորընտիր առաջնորդները դիմել են Կրոնական հարցերի Դիրեկտորատին՝ իրենց որպես Բուլղարիայի մահմեդականների օրինական ղեկավարություն գրանցելու համար:

17. 1995թ. հունվարի 3-ին Յոզևոր բարձրագույն խորհուրդը, որի նախագահն էր առաջին դիմողը, որոշել է 1995թ. հունվարի 28-ին հրավիրել ազգային համաժողով:

18. 1994թ. վերջին Բուլղարիայում տեղի են ունեցել խորհրդարանական ընտրություններ: Բուլղարիայի սոցիալիստական կուսակցությունը խորհրդարանում ստացել է ձայների մեծամասնություն և կազմել նոր կառավարություն, որն սկսել է ղեկավարել 1995թ. հունվարից:

19. 1995թ. հունվարի 16-ին Կրոնական հարցերի Դիրեկտորատը նամակ է հղել առաջին դիմողին՝ իբրև Գլխավոր մուֆտի, պահանջելով հետաձգել համաժողովը: Նամակում, *inter alia*, նշված էր.

«Քանի որ Կրոնական հարցերի Դիրեկտորատը մտահոգված է տեղական մուֆտիների

ընտրությունների հետ կապված անորոշություններով դեռևս 1994թ. կեսերից, այն

բազմիցս ... պահանջել է խնդրի անհապաղ լուծում ... Ցավոք, ոչ մի կոնկրետ միջոց

չի ձեռնարկվել ... Արդյունքում կրոնական ներհամայնքային բախումները խորացել

են, մահմեդականների շրջանում աճել է դժգոհությունը, որը հանգեցրել է 1994թ.

նոյեմբերի 2-ին ազգային արտակարգ համաժողովի գումարման: Այն բացահայտել է

մի նոր հիմնախնդիր՝ կապված մահմեդականների կրոնական համայնքի

կանոնադրության թերությունների հետ ... (Կանոնադրությունը) չի պարզաբանում

ազգային համաժողով գումարելու գործընթացը ... Մասնակիցների հետ կապված հարցերը և նրանց ընտրության կարգը... կարգավորված չեն:

Չետևաբար, պետության գործադիր իշխանության համար իրավաբանորեն անհնարին է դառնում որոշել, թե արդյոք ազգային համաժողովը համապատասխանում է (մահմեդական կրոնի) կանոնադրությանը, և, հետևաբար, արդյոք նրա որոշումները վավեր են: Այս որոշումները, անտարակույս, կարող էին բողոքարկվել Բուլղարիայի որոշ մահմեդականների կողմից: Բացի համատեղ կոմիտեի կազմակերպած համաժողովից, ցանկացած այլ ազգային համաժողով կհանգեցներ նույն հիմնախնդիրներին: Ավելին, Չոզևոր բարձրագույն մարմնի 1995թ. հունվարի 3-ի որոշումը՝ 1995թ. հունվարի 28-ին արտահերթ ազգային համաժողով գումարելու մասին, ստորագրել են Չոզևոր խորհրդի միայն վեց անդամներ... (և) ... չի կարող համարվել կանոնադրությանը համապատասխանող:

Կրոնական հարցերի Դիրեկտորատը չի կարող հաշվի չառնել Գերագույն դատարանի 1993թ. ապրիլի 7-ի եզրակացությունները: Դրանում նշվում է, որ Դիրեկտորատը գործել է *ultra vires*՝ պրն Գենժևին Գլխավոր մուֆտիի իր պաշտոնից հեռացնելով, և որ Դիրեկտորատի 1992թ. փետրվարի 10-ի որոշումն իրավական հետևանքներ ունենալ չի կարող:

Խիստ անհանգստացած ներկա իրադրությամբ և խորապես մտահոգված Բուլղարիայի մահմեդականների բարօրությամբ՝ Կրոնական հարցերի դիրեկտորատը հավանություն է տալիս Գլխավոր մուֆտիի (առաջին դիմող) այն տեսակետին, թե անհիմաստ է արտահերթ համաժողով հրավիրել՝ նախքան կրոնական համայնքի ներսում անհամաձայնության հարթումը ...

Դիրեկտորատը, խորապես համոզված լինելով, որ պետության գործադիր իշխանությունը չի կարող վարչական միջոցներով հարցեր լուծել կրոնական համայնքի ներսում, ... կոչ է անում բարի կամք դրսևորել և համաձայնության գալ միացյալ համաժողով անցկացնելու հարցում»:

20. 1995թ. հունվարի 27-ին Չոզևոր բարձրագույն խորհուրդը, պրն Չասանի նախագահությամբ, ազգային համաժողովի անցկացումը հետաձգել է մինչև 1995թ. մարտի 6-ը:

Դ. Առաջին դիմողի հեռացումը Գլխավոր մուֆտիի պաշտոնից

21. 1995թ. փետրվարի 22-ին Բուլղարիայի փոխվարչապետ պրն Շիվարովն ընդունել է No. R-12 հրամանագիրը, որում ասվում է.

«Համաձայն Նախարարների խորհրդի 1995թ. փետրվարի 6-ի KV-15 հրամանագրի՝ ընդունված Դավանանքների մասին օրենքի 6-րդ բաժնի հիման վրա, ես հաստատում եմ Բուլղարիայի մահմեդական կրոնի կանոնադրությունը՝ ընդունված Սոֆիայում»:

22. Հրամանագրում նշված՝ Բուլղարիայի մահմեդական կրոնի կանոնադրությունն իրականում այն է, որն ընդունվել է 1994թ. նոյեմբերի 2-ին պրն Գենժևի կազմակերպած հակամարտ ազգային համաժողովում: Համաձայն KV-15 հրամանագրի, փոխվարչապետ պրն Շիվարովն ստանձնել է Կրոնական հարցերի դիրեկտորատի գործունեությունը վերահսկելու լիազորությունը:

23. 1995թ փետրվարի 23-ին Նախարարների խորհրդին կից Կրոնական հարցերի դիրեկտորատն ընդունել է որոշում, ըստ որի՝ համաձայն Կրոնական հարցերի մասին օրենքի 6-րդ, 9-րդ և 16-րդ բաժինների և փոխվարչապետի R-12 հրամանագրի, գրանցվել է Բուլղարիայի մահմեդական համայնքի նոր ղեկավարություն: Վերջինիս կազմում են Հոգևոր բարձրագույն խորհրդի նախագահ պրն Գենժևը և բոլոր այն անդամները, ովքեր ընտրվել էին 1994թ. նոյեմբերի 2-ի համաժողովում:

24. Ոչ R-12 հրամանագիրը, ոչ Կրոնական հարցերի դիրեկտորատի որոշումը որևէ պատճառաբանություն կամ պարզաբանում չեն տալիս հետագա ընթացակարգի մասին: Որոշումները պաշտոնապես չեն հաղորդվել պրն Հասանին: Վերջինս դրանց ծանոթացել է մամուլից:

25. 1995թ. փետրվարի 27-ին մահմեդական համայնքի նոր ղեկավարությունը, անձնական քիկնապահների ուղեկցությամբ, ներխուժել է Գլխավոր մուֆտիի՝ Սոֆիայի գրասենյակը, բռնի ուժով վտարել է աշխատակազմին և գրավել շենքը: Դիմողները նշում են, որ այդ անսպասելի գործողություններից հետո ժամանած ոստիկաններն անմիջապես սկսել են պաշտպանել շենքի նոր տերերին: 1995թ. փետրվարի 27-ի դեպքերին հաջորդել է այն, որ նոր ղեկավարները տիրացել են բոլոր փաստաթղթերին ու գույքին, որ պատկանում էր Բուլղարիայի մահմեդական կազմակերպության՝ Սոֆիայի գրասենյակին, իսկ հետագայում նաև՝ երկրի մյուս քաղաքների գրասենյակներին պատկանող փաստաթղթերին ու գույքին: Կրոնական հարցերի դիրեկտորատը նամակներ է ուղարկել այն բանկերին, որտեղ մահմեդական կրոնական կազմակերպությունը հաշիվներ ուներ՝ տեղեկացնելով նոր ղեկավարության մասին: Հաջորդ մի քանի շաբաթների ընթացքում, Դիրեկտորատի ցուցումով, տեղական ինքնակառավարման մի քանի մարմիններ գրանցել են նոր տեղական մուֆտիների: Աշխատանքից հեռացվել են նաև Գլխավոր մուֆտիի գրասենյակի աշխատակազմը և տասը իսլամական ուսուցիչներ, այդ թվում՝ երկրորդ դիմողը, որոնք փաստացի հեռացված էին, քանի որ նրանց արգելված էր շարունակել աշխատանքը:

26. 1995թ. փետրվարի 27-ի դեպքերից անմիջապես հետո առաջին դիմողն օգնության խնդրանքով դիմել է դատախազություն՝ հայտնելով, որ Գլխավոր մուֆտիի գրասենյակի վրա տեղի է ունեցել անօրինական բռնի հարձակում, և որ Գլխավոր մուֆտիի գրասենյակը գրաված անձինք գործում են ապօրինի և պետք է հեռացվեն գրասենյակից: Համաձայն 1995թ. մարտի 8-ի և 28-ի որոշումների, դատախազությունը հրաժարվել է միջոցներ ձեռնարկել: Դատախազությունը, *inter alia*, գտել է, որ շենքի նոր տերերն օրինական հիմք ունեին այնտեղ մնալու համար, քանի որ գրանցված էին Կրոնական հարցերի դիրեկտորատի կողմից և ներկայացնում էին երկրի մահմեդական համայնքի կրոնական ղեկավարությանը:

Ե. R-12 հրամանագրի բողոքարկումը Գերագույն դատարանում

27. 1995թ. մարտի 23-ին, ի պատասխան առաջին դիմողի պահանջի, Կրոնական հարցերի դիրեկտորատը նամակ է հղել առաջին դիմողին՝ որպես մասնավոր անձի, որում ասվում է.

«Բուլղարիայի մահմեդական կրոնական համայնքը 1888թ., 1891թ., 1919թ., 1949թ.,

1986թ., 1992թ. և 1995թ. պարբերաբար փոխել է իր կանոնադրության այն հատվածը,

որն առնչվում է կազմակերպական կառուցվածքին, բայց ոչ իր կրոնական հիմքին:

1995թ. փետրվարի 22-ի R-12 հրամանագիրը թույլատրում է փոփոխություն

(կազմակերպական), որը կրոնական համայնքն ինքն էր ցանկացել ձեռնարկել ...»:

Այս նամակը, փաստորեն, առաջին փաստաթուղթն էր՝ ընդունված պետական իրավասու մարմինների կողմից, որը հստակ ենթադրում էր, որ նախկին կանոնադրությունը փոխարինվել է R-12 հրամանագրով հաստատված մահմեդական կրոնական համայնքի նոր կանոնադրությամբ, և նոր գրանցված ղեկավարությունը փոխարինել է առաջին դիմողին:

28. 1995թ. ապրիլի 18-ին առաջին դիմողը, Գլխավոր մուֆտիի գրասենյակի անունից, Գերագույն դատարանում բողոքարկել է R-12 հրամանագիրը: Նա նշել է, որ R-12 հրամանագիրը չի ամրագրում ավելին, քան նոր կրոնական կազմակերպության գրանցումը: Մինչդեռ դրան հաջորդած՝ Կրոնական հարցերի դիրեկտորատի որոշումներից և նամակից պարզ է դառնում, որ տեղի ունեցածը կանոնադրության և գործող դավանանքի ղեկավարության փոփոխություն է: Ավելին, այդ ակտի հիմքում ընկած է այն գաղափարը, թե Բուլղարիայի մահմեդական կրոնը կարող է ունենալ միայն մեկ կանոնադրություն և մեկ ղեկավարություն: Պետությունն իրավունք չունի նման տեսակետ պարտադրել մահմեդականներին. միևնույն կրոնի տարբեր կրոնական կազմակերպությունների գոյությունն օրինաչափ է ինչպես այլ երկրներում, այնպես էլ Բուլղարիայում: Հետևաբար, Նախարարների խորհուրդը գործել է իր իրավասության սահմաններից դուրս: Մահմեդական կրոնական համայնքի ներքին տարածայնություններին միջամտելն անօրինական է: Գերագույն դատարանում բանավոր լսումների ժամանակ առաջին դիմողը նշել է նաև, որ խախտվել է Սահմանադրությամբ ամրագրված մահմեդականների կրոնի ազատությունը:

29. Առաջին դիմողը հայտնում է նաև, որ 1994թ. նոյեմբերի 2-ի համաժողովը կազմակերպվել էր այնպիսի անձանց կողմից, որոնք չէին հանդիսանում իր կողմից ղեկավարվող մահմեդական կրոնական կազմակերպության անդամներ: Հետևաբար, նրանք կարող էին գրանցվել որպես նոր կրոնական կազմակերպություն, բայց իրավունք չունեին այլ կազմակերպության ղեկավարությունը փոխելու պահանջ ներկայացնել: Երկրորդ դիմողը խնդրել է Գերագույն դատարանին՝ կամ չեղյալ հայտարարել R-12 հրամանագիրը՝ որպես իրավունքին հակասող, կամ հայտարարել, որ այդ հրամանագրով գրանցվել է նորաստեղծ կրոնական համայնք, որը չպետք է որևէ ազդեցություն ունենա գոյություն ունեցող մահմեդական կազմակերպության վրա:

30. 1995թ. հուլիսի 27-ին Գերագույն դատարանը մերժել է բողոքը: Դատարանը նշել է, որ համաձայն Դավանանքների մասին օրենքի՝ Նախարարների խորհրդին վերապահված է լիարժեք հնարավորություն որոշելու, թե արդյոք տվյալ կրոնի կանոնադրությունը ենթակա է գրանցման, թե՛ ոչ: Գերագույն դատարանի իրավասությունն, այսպիսով, սահմանափակվում էր այն հարցի քննությամբ, թե արդյո՞ք վիճարկվող որոշումը կայացվել է իրավասու վարչական մարմնի կողմից, և արդյո՞ք պահպանվել են ընթացակարգային պահանջները: Այս առումով R-12

հրամանագիրն օրինական էր: Ինչ վերաբերում է R-12 հրամանագիրը մեկնաբանելու խնդրանքին, Գերագույն դատարանն իրավասու չէ այդ հատուկ վարույթի շրջանակներում արտահայտել իր կարծիքը, թե արդյո՞ք R-12 հրամանագրով ստեղծվել է նոր իրավաբանական անձ կամ կատարվել են փոփոխություններ, և արդյո՞ք այդ հրամանագրից հետո զուգահեռաբար գոյություն ունեին երկու մահմեդական կրոնական կազմակերպություններ:

2. 1995թ. մարտի 6-ի ազգային համաժողովը և դրա որոշումների գրանցումը մերժելու դեմ բողոքն ընդդեմ Նախարարների խորհրդի

31. Պրն Յասանի կողմից կազմակերպված՝ Բուլղարիայի մահմեդականների ազգային համաժողովը, նախատեսվածի համաձայն, տեղի է ունեցել 1995թ. մարտի 6-ին: Համաժողովի արձանագրության մեջ նշված էր, որ ժողովին մասնակցել է 1553 անձ, որից 1188-ը ծայնի իրավունք ունեցող պաշտոնական պատվիրակներ էին: Նրանք ներկայացրել են 11 տեղական մասնաճյուղեր և կենտրոնական առաջնորդարանը: Համաժողովն ընդունել է մահմեդական համայնքի կանոնադրության որոշ փոփոխություններ և ընտրել ղեկավարություն: Առաջին դիմողը վերընտրվել է որպես Գլխավոր մուֆտի:

32. 1995թ. հունիսի 5-ին առաջին դիմողն, որպես Գլխավոր մուֆտի, գրավոր դիմում է ներկայացրել Նախարարների խորհուրդ՝ խնդրելով գրանցել 1995թ. մարտի 6-ի համաժողովում ընդունված՝ Բուլղարիայի մահմեդականների նոր կանոնադրությունը և Բուլղարիայում մահմեդականների ղեկավարությունը: 1995թ. հոկտեմբերի 6-ին նա կրկնել է իր խնդրանքը: Սակայն Նախարարների խորհուրդը չի արձագանքել այդ խնդրանքին:

33. Առաջին դիմողը դիմել է Գերագույն դատարան՝ 1995թ. մարտի համաժողովի որոշումների գրանցումը Նախարարների խորհրդի կողմից լռելյայն մերժելու դեմ: Դիմելու օրը ճշգրտված չէ:

34. 1996թ. հոկտեմբերի 14-ին Գերագույն դատարանը վճիռ է կայացրել: Վճռում նշվում էր, որ 1992թ. պրն Յասանի գլխավորությամբ գործող Գլխավոր մուֆտիի գրասենյակը գրանցվել էր որպես դավանանք՝ համաձայն Դավանանքների մասին օրենքի 6-րդ բաժնի, և դրանով ձեռք էր բերել իրավաբանական անձի կարգավիճակ, և որից հետագայում չէր զրկվել: Հետևաբար, Նախարարների խորհուրդը պարտավոր էր, համաձայն Օրենքի 6-րդ և 16-րդ բաժինների, քննության առնել նոր կանոնադրության և գործող դավանանքի ղեկավարության կազմում կատարված փոփոխությունները գրանցելու խնդրանքը: Այսպիսով, Գերագույն դատարանը վճռել է, որ Նախարարների խորհրդի լռելյայն մերժումն անօրինական էր, և կարգադրել է գործը հանձնել Նախարարների խորհուրդ, որը պարտավոր էր քննության առնել այն:

35. 1995թ. նոյեմբերի 19-ին փոխվարչապետ Շիվարովը մերժել է գրանցել 1995թ. կանոնադրությունը և պրն Յասանի կողմից ներկայացված՝ Գլխավոր մուֆտիի գրասենյակի ղեկավարությանը: Պրն Յասանին հասցեագրված նամակով Շիվարովը հայտնել է, որ Նախարարների խորհուրդն արդեն գրանցել է Բուլղարիայի մահմեդական համայնքի ղեկավարություն՝ հանձնիս 1994թ. նոյեմբերի համաժողովում ընտրված պրն Գենժևի՝ որպես Հոգևոր բարձրագույն խորհրդի նախագահ: Փոխվարչապետը եզրակացրել է, որ առաջին դիմողի խնդրանքը «չէր կարող բավարարվել, քանի որ այն հակասում էր Դավանանքների մասին օրենքին»:

36. 1996թ. դեկտեմբերի 5-ին առաջին դիմողն՝ որպես Գլխավոր մուֆտի, դիմել է Գերագույն դատարան՝ ընդդեմ փոխվարչապետի մերժման:

37. 1997թ. մարտի 13-ին Գերագույն դատարանը չեղյալ է հայտարարել այդ մերժումն այն հիմքով, որ այն անօրինական էր և հակասում էր Սահմանադրության 13-րդ հոդվածին: Մերժումը հանդիսանում էր «հակաօրինական վարչական միջամտություն կրոնական համայնքի ներքին կազմակերպմանը»: Գերագույն դատարանը կրկին հանձնարարել է գործը հանձնել Նախարարների խորհրդին՝ գրանցման համար:

38. Չնայած Գերագույն դատարանի կայացրած վճիռներին, Նախարարների խորհուրդը չի գրանցել պրն Յասանի ղեկավարած առաջնորդարանը:

Է. 1997թ. միասնական համաժողովը և գործողությունների հետագա զարգացումը

39. 1997թ. փետրվարին Բուլղարիայի սոցիալիստական կուսակցությունը փլուզվել և նշանակվել է ժամանակավոր կառավարություն: 1997թ. ապրիլին տեղի են ունեցել համընդհանուր ընտրություններ, ժողովրդավարական ուժերի միությունը խորհրդարանում ստացել է ձայների մեծամասնություն և կազմավորվել է նոր կառավարություն:

40. 1997թ. մարտի 24-ին առաջին դիմողը կրկին դիմել է Նախարարների խորհուրդ՝ գրանցելու 1995թ. կանոնադրությունը և ղեկավարությունը: Դրան հաջորդել են պրն Յասանի մահմեդական առաջնորդարանի և Կառավարության ներկայացուցիչների միջև ոչ պաշտոնական բանակցությունները: Ըստ դիմողների՝ Կառավարությունը կհամաձայնեի գրանցել մահմեդականների նոր ղեկավարությունը, եթե միայն այն ընտրվեր միասնական համաժողովում:

41. Կրոնական հարցերի դիրեկտորատը կոչ է արել պրն Յասանի և պրն Գենժևի երկու հակառակորդ առաջնորդարաններին՝ հարցը լուծել բանակցությունների միջոցով: 1997թ. սեպտեմբերի 12-ին պրն Յասանի առաջնորդարանը որոշել է համաձայնել միասնական համաժողով հրավիրելուն՝ որոշակի պայմաններով: Բանակցությունները վարելու համար ընտրվել է 5 անձից բաղկացած խումբ: 1997թ. սեպտեմբերի 30-ին երկու հակառակորդ առաջնորդարանների ներկայացուցիչներն ստորագրել են համաձայնագիր, ըստ որի 1997թ. հոկտեմբերի 23-ին պետք է գումարվեր բոլոր մահմեդական հավատացյալների ազգային համաժողով: Համաձայնագիրը, որն ստորագրել էին նաև փոխվարչապետ Մեթոդիևը և Կրոնական հարցերի դիրեկտորատի տնօրենը, նախատեսում էր, որ կուսակցությունները չպետք է միջամտեն միավորման գործընթացին: Վերջինիս ձախողման դեպքում Դիրեկտորատը կձեռնարկեր համապատասխան վարչական միջոցներ: Ի լրումն, պրն Գենժևի առաջնորդարանը պարտավորվել է մինչև համաժողովը չտնօրինել մահմեդական սեփականությունը կամ միջոցները:

42. Կրոնական հարցերի դիրեկտորատն ակտիվ մասնակցություն է ունեցել համաժողովի կազմակերպման գործում: Տեղերում մի շարք քաղաքապետներ տեղական մասնաճյուղերին բաժանել են Դիրեկտորատի կնիքը կրող թերթիկներ: Այդ թերթիկները լրացվում էին տեղական մասնաճյուղերի ժողովներում, որտեղ ընտրվում էին ազգային համաժողովի պատգամավորներ, և վավերացվում էին քաղաքապետի ստորագրությամբ:

43. 1997թ. հոկտեմբերի 23-ին համաժողովին մասնակցել է 1384 պատգամավոր: Մասնակցելու իրավունք ունեին միայն այն պատգամավորները, ուն ընտրությունը

հաստատված էր քաղաքապետի ստորագրությամբ: Համաժողովն ընդունել է Բուլղարիայի մահմեդական դավանանքի նոր կանոնադրությունը և ընտրել նոր ղեկավարություն, որում ընդգրկված էին ինչպես պրն Հասանի առաջնորդարանի անդամներ, այնպես էլ այլոք: Պրն Հասանը մասնակցում էր համաժողովին և հավանություն է տվել նոր ղեկավարությանը: Իր գլխավորած խմբից վեց առաջնորդ ընտրվել է Հոգևոր բարձրագույն խորհրդի կազմում: Պրն Հասանը նրանց թվում չէր: 1997թ. հոկտեմբերի 28-ին Կառավարությունը գրանցել է նորընտիր ղեկավարությունը:

44. Չնայած պրն Գենժևի ղեկավարությամբ գործող կրոնական համայնքը ներգրավված էր միավորման գործընթացին, ինքը՝ պրն Գենժևը և նրա մի քանի համախոհներ չեն ստորագրել 1997թ. սեպտեմբերի 30-ի համաձայնագիրը և չեն ներկայացել համաժողովին՝ պատճառաբանելով, որ այն ղեկավարվում է պետության կողմից: Համաժողովն ընդունել է մի բանաձև, որով նոր ղեկավարությունը լիազորվում էր իրականացնել ֆինանսական միջոցների վերստուգում և պատասխանատվության կանչել պրն Գենժևին՝ ենթադրվող անօրինական ֆինանսական գործարքների համար:

45. Պրն Գենժևը, որը պնդում էր, որ ինքը շարունակում է մնալ Գլխավոր մուֆտի, դիմել է Գերագույն վարչական դատարան՝ ընդդեմ նոր ղեկավարությունը գրանցելու վերաբերյալ Կառավարության որոշման: 1998թ. հուլիսի 16-ին Գերագույն վարչական դատարանը մերժել է դիմումը՝ համարելով այն անընդունելի: Դատարանը գտել է, որ պրն Գենժևի Գլխավոր մուֆտիի գրասենյակը չունի locus standi նման պահանջով դիմելու համար, քանի որ այն երբևէ գրանցված չի եղել: 1995թ. փետրվարի 22-ին R-12 հրամանագիրը ստորագրվել էր փոխվարչապետ պրն Շիվարովի կողմից, որը, սակայն, պաշտոնապես լիազորված չէր Նախարարների խորհրդի կողմից: KV-15 հրամանագիրը փոխվարչապետին չէր լիազորում հաստատելու դավանանքների կանոնադրությունները: Հետևաբար, պրն Գենժևի Գլխավոր մուֆտիի գրասենյակն իրավաբանորեն գոյություն չի ունեցել, իսկ 1995 թվականից մինչև 1997թ. նրա ընդունած բոլոր ակտերն առջինից էին:

II. ՀԱՄԱՊԱՏԱՍԽԱՆ ՆԵՐՊԵՏԱԿԱՆ ՕՐԵՆՍԴՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ՊՐԱԿՏԻԿԱՆ

46. 1991թ. Սահմանադրության համապատասխան դրույթները սահմանում են.

Հոդված 13. «(1) Կրոններն ազատ են:

(2) Կրոնական հաստատություններն անջատ են պետությունից:

(3) Արևելյան ուղղափառ քրիստոնեությունը համարվում է Բուլղարիայի ավանդական կրոնը:

(4) Կրոնական հաստատությունները, համայնքները և կրոնական հավատքները չպետք է ծառայեն քաղաքական նպատակների»:

Հոդված 37. «(1) Խղճի ազատությունը, մտքի ազատությունը և կրոնի կամ կրոնական կամ աթեիստական հայացքների ընտրությունը չպետք է խախտվեն: Պետությունն աջակցում է հանդուրժողականության պահպանմանը և հարգանքին՝

տարբեր դավանանքների հետևորդների, ինչպես նաև հավատացյալների և ոչ հավատացյալների միջև:

(2) Խղճի և կրոնի ազատությունը չպետք է օգտագործվի ի վնաս ազգային անվտանգության, հասարակական կարգի, հանրության առողջության և բարոյականության կամ այլոց իրավունքների ու ազատությունների»:

47. Սահմանադրական դատարանի 1992թ. հունիսի 11-ի No.5 որոշմամբ տրված է վերոհիշյալ դրույթների պարտադիր իրավաբանական ուժ ունեցող մեկնաբանություն: Ըստ այդ մեկնաբանության, *inter alia*, պետությունը չպետք է միջամտի կրոնական համայնքների և հաստատությունների ներքին կազմակերպմանը, որը պետք է կարգավորվի սեփական կանոնադրությամբ և կանոններով: Պետությունը կարող է միջամտել կրոնական համայնքի կամ հաստատության գործունեությանը միայն Սահմանադրության 13-րդ հոդվածի 4-րդ կետով և 37-րդ հոդվածի 2-րդ կետով նախատեսված դեպքերում: Գնահատականը, թե արդյոք տվյալ դեպքն առկա է, կարող է հաշվի առնվել նաև կրոնական համայնքի կամ հաստատության գրանցման ժամանակ:

48. Դավանանքների մասին օրենքն ուժի մեջ է մտել 1949թ. և այդ ժամանակից ի վեր մի քանի անգամ փոփոխվել է: Տվյալ դեպքին առնչվող ժամանակահատվածում՝ նշյալ օրենքի համապատասխան դրույթները նախատեսում են.

Բաժին 6. «(1) Դավանանքը ճանաչվում և իրավաբանական անձի կարգավիճակ է ձեռք բերում Նախարարների խորհրդի կամ այդ նպատակով լիազորված փոխվարչապետի կողմից դրա կանոնադրության գրանցմամբ:

(2) Նախարարների խորհուրդը կամ այդ նպատակով լիազորված փոխվարչապետն իրավասու են հիմնավորված որոշմամբ մերժելու դավանանքի ճանաչումը, եթե դրա գործունեությունը խախտում է օրենքը, հասարակական կարգը կամ բարոյական նորմերը»:

Բաժին 9. «(1) Յուրաքանչյուր դավանանք պետք է ունենա առաջնորդարան, որը հաշվետու է պետությանը:

(2) Դավանանքի կանոնադրությունը սահմանում է իր ղեկավար և ներկայացուցչական մարմինները, և վերջիններիս ընտրության ու նշանակման ընթացակարգը»:

Բաժին 16. «(1) Դավանանքի ազգային ղեկավար մարմինները գրանցվում են Նախարարների խորհրդին կից Կրոնական հարցերի դիրեկտորատի կողմից, իսկ տեղական ղեկավար մարմինները՝ տեղական իշխանությունների կողմից, և նրանք ներկայացնում են բոլոր այդ ղեկավար մարմինների անդամների ցուցակը»:

49. Օրենքը նախատեսում է նաև դավանանքի գործունեության վերաբերյալ կանոններ, սահմանում է պարտադիր պայմաններ հոգևորական դասի վերաբերյալ և Կրոնական հարցերի դիրեկտորատին օժտում է որոշակի վերահսկողական գործառնություն: Սահմանադրական դատարանն իր՝ 1992թ. հուլիսի 11-ի No. 5 որոշմամբ գտնում է, որ թեև Դավանանքների մասին օրենքի որոշ դրույթներ հակասահմանադրական են, իր խնդիրը չէ չեղյալ հայտարարել մինչև 1991

թվականի Սահմանադրության ուժի մեջ մտնելն ընդունված իրավական դրույթները. ընդհանուր իրավասության դատարաններն են իրավասու դրանք ճանաչել ոչ կիրառելի:

50. Դիմողները պնդում են, որ օրենքի 6-րդ բաժնի դրույթների հետևանքով և այն պատճառով, որ գոյություն չունի ճանաչված դավանանքների պետական ռեգիստր, արակտիկայում կրոնական համայնքը կարող է հաստատել իր գոյությունը որպես իրավաբանական անձ՝ ներկայացնելով Կրոնական հարցերի դիրեկտորատի կողմից այդ կապակցությամբ ընդունված նամակի կամ որոշման պատճենը: Նույնը վերաբերում է նաև դավանանքի առաջնորդին, երբ նա հավատարմագրման ներկայացվելու կարիք ունի:

51. Համաձայն Նախարարների խորհրդի 1990թ. դեկտեմբերի 6-ի No.125 փոփոխված որոշման, Կրոնական հարցերի դիրեկտորատի իրավասությունը ներառում է «կապերը պետության և դավանանքի միջև», օժանդակություն կենտրոնական և տեղական վարչական մարմիններին՝ կրոնական խնդիրներին առնչվող հարցերի լուծման գործում, և օգնություն կրոնական կազմակերպություններին՝ կրթության և հրատարակություններին առնչվող խնդիրներում:

52. Բուլղարիայի ներպետական օրենսդրության մեջ չկա որևէ ընթացակարգային հատուկ դրույթ, որը կիրառվի Նախարարների խորհրդի կամ փոխվարչապետի կողմից՝ դավանանքը գրանցելու մասին խնդրանքը քննության առնելիս: Վարչական վարույթի մասին օրենքի 3-րդ բաժինը, որն ընդգրկում է վարչական որոշումներ կայացնելու և դրանք բողոքարկելու ընդհանուր իրավական ռեժիմը, նախատեսում է, որ այդ օրենքը կիրառելի չէ Նախարարների խորհրդի որոշումների նկատմամբ:

ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՀԱՐՑԵՐԸ

I. ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ՆԱԽՆԱԿԱՆ ԱՌԱՐԿՈՒԹՅՈՒՆԸ

53. Կառավարությունը Դատարանում պնդում էր, որ գանգատը պետք է մերժել ներպետական պաշտպանության միջոցները սպառված չլինելու պատճառաբանությամբ՝ հաշվի առնելով այն փաստը, որ ներպետական դատական բողոքներն առաջին դիմողի կողմից ներկայացվել են Գլխավոր մուֆտիի գրասենյակի անունից, և ոչ թե նրա անունից անձնապես:

Դիմողները նշեցին, որ իրենք՝ որպես մասնավոր անձ գործ հարուցելու համար որևէ հիմք չունեին: Միակ հնարավորությունը համայնքի անունից արված բողոքն էր: Բացի դրանից, ապացուցվել էր, որ Գլխավոր մուֆտիի գրասենյակի անունից արված բողոքներն անարդյունավետ էին: Դիմողները հիմնվել են Կոնվենցիայի 13-րդ հոդվածի հիման վրա ներկայացրած իրենց գանգատի վրա:

54. Դատարանը կրկնում է, որ Կառավարության կողմից ներկայացված առարկությանը համանման առարկությունները պետք է ներկայացվեն նախքան գանգատի ընդունելության հարցի քննարկումը (տե՛ս Քենփրեյլը և Ֆելն ընդդեմ Միացյալ Թագավորության 1984թ. հունիսի 28-ի վճիռը, Շարքեր Ա no. 80, էջ 31, կետ 57, Արտիկոն ընդդեմ Իտալիայի 1980թ. մայիսի 13-ի վճիռը, Շարքեր Ա no. 37, էջ 13, կետ 27 և Բրունարեսկուն ընդդեմ Ռումինիայի [GC], no. 28342/95, կետեր 52 և 53, ECHR 1999-): Սակայն, Կառավարությունն իր առարկությունն առաջին

անգամ ներկայացրել է 1998թ. օգոստոսի 25-ին, երբ Հանձնաժողովն արդեն որոշում էր կայացրել զանգատն ընդունելի համարելու մասին (տե՛ս Հանձնաժողովի 1999թ. հոկտեմբերի 26-ի զեկույցը, կետ 12):

II. ԿՈՆՎԵՆՑԻԱՅԻ 9-ՐԴ ՅՈՂՎԱԾԸ

55. Դիմողները զանգատվում էին, որ 1995թ. Բուլղարիայում մահմեդական կրոնական համայնքի ղեկավարության վիճարկվող հարկադրական փոփոխությունը և դրան հաջորդած դեպքերի ընթացքը մինչև 1997թ. հոկտեմբերը հանգեցրել են Կոնվենցիայի 9-րդ հոդվածով երաշխավորված իրենց իրավունքների խախտման: 9-րդ հոդվածում ասվում է.

«1. Յուրաքանչյուր ոք ունի մտքի, խղճի և կրոնի ազատություն, այս իրավունքը ներառում է իր կրոնը կամ համոզմունքը փոխելու ազատությունը և դրանք ինչպես միանձնյա, այնպես էլ այլոց հետ համատեղ և հրապարակավ կամ մասնավոր կարգով, քարոզչության, արարողությունների, պաշտամունքի և ծեսերի միջոցով արտահայտելու ազատությունը:

2. Սեփական կրոնը կամ համոզմունքները դավանելու ազատությունը ենթակա է միայն այնպիսի սահմանափակումների, որոնք սահմանված են օրենքով և անհրաժեշտ են ժողովրդավարական հասարակությունում ի պաշտպանություն հասարակական անվտանգության, հասարակական կարգի և առողջության կամ բարոյականության, կամ այլ անձանց իրավունքների և ազատությունների»:

Ա. 9-րդ հոդվածի կիրառումը

1. *Ղատարանին ներկայացված փաստարկները*

(ա) Դիմողները

56. Դիմողները պնդում են, որ սեփական կրոնն այլ անձանց հետ արտահայտելու իրավունքը նշանակում է, որ համայնքը պետք է իրավունք ունենա ինքնուրույն կազմավորվելու՝ համաձայն սեփական կանոնների: Նրանց կարծիքով, ներքին գործերի կազմակերպմանը միջամտելը վերաբերում է ոչ միայն կազմակերպությանը, այլև կրոնական համայնքի յուրաքանչյուր անհատի, և հատկապես նրանց, ովքեր ուղղակիորեն ներգրավված են կրոնական կամ կազմակերպչական ղեկավարության կազմում:

Դիմողները նշում են, որ կրոնական համայնքի համար կազմակերպական կառուցվածքը սոսկ գոյության ձև չէ, այլ ունի էական նշանակություն: Համայնքի համար խիստ կարևոր հանգամանք է առաջնորդների ինքնությունը, քանզի պատմությունը հարուստ է այնպիսի օրինակներով, երբ հոգևոր առաջնորդներն ստիպում էին հավատացյալներին կրոնափոխվել կամ հիմնում էին նոր դավանանք: Առանձին հավատացյալների համար կարևոր է նաև այն հանգամանքը, թե ինչպես է կազմակերպությունը կառավարում երկրպագության վայրերը կամ ունեցվածքը:

Այսպիսով, ըստ դիմողների՝ կրոնական համայնքի ղեկավարության վիճարկվող հարկադրական հեռացումը ոտնահարում էր իրենց անհատական իրավունքները, որոնք պաշտպանվում են Կոնվենցիայի 9-րդ հոդվածով: Այստեղ առանձնապես շեշտվում է առաջին դիմողի պաշտոնը՝ որպես Գլխավոր մուսուլման, և երկրորդ դիմողի ակտիվ մասնակցությունը համայնքի կյանքին:

(բ) Կառավարությունը

57. Կառավարությունը պնդում է, որ, համաձայն Կոնվենցիայի մարմինների պրակտիկայի, եթե գանգատում Կոնվենցիայի 9-րդ հոդվածը մատնանշվում է Կոնվենցիայի այլ դրույթների հետ մեկտեղ, ապա այն պետք է քննության առնվի՝ հաշվի առնելով նաև այդ դրույթները: Ուստի Կառավարությունը հիմնվում էր Կոնվենցիայի 11-րդ հոդվածի վերաբերյալ իր գրավոր բացատրությունների վրա: Կառավարության կարծիքով, կրոնական շարժառիթ ունեցող ոչ բոլոր ակտերը կարող են հանդիսանալ կրոնի արտահայտում՝ 9-րդ հոդվածի իմաստով:

58. Կառավարությունը նշում է նաև, որ Բուլղարիայում կրոնի ազատությունը երաշխավորվում է Սահմանադրությամբ: Կրոնական ինստիտուտներն անկախ են, պետության պարտականությունն է ապահովել նրանց միջև հանդուրժողականության և փոխադարձ հարգանքի մթնոլորտ՝ առանց նրանց ներքին կազմակերպչական կյանքին միջամտելու: Հետևապես, մահմեդական կրոնը պաշտոնապես գրանցվել է համաձայն Դավանանքների մասին օրենքի: Մահմեդական հավատացյալները հաճախում են երկրի ավելի քան 1000 մզկիթներ: Նրանք ունեն կրոնական դպրոցներ, լրագիր և ազատորեն հաստատում են միջազգային կապեր:

Այս հիմքով, Կառավարությունը պնդում է, որ դիմողների ներկայացրած փաստերը որևէ կերպ չեն առնչվում իրենց կրոնը դավանելու իրավունքին՝ լինի դա միանձնյա, թե կոլեկտիվ, մասնավոր կարգով, թե հրապարակավ, ինչպես նաև կրոնական տոներ նշելու, դպրոցներում դասավանդելու իրավունքին:

(գ) Հանձնաժողովը

59. Հանձնաժողովը գտնել է, որ կրոնական համայնքի կազմակերպումը կրոնական կյանքի կարևոր մասն է, և դրան մասնակից լինելը սեփական կրոնի արտահայտման միջոց է: Հետևաբար, դիմողների գանգատները Կոնվենցիայի 9-րդ հոդվածի շրջանակներում են:

2. *Դատարանի գնահատականը*

60. Դատարանը կրկնում է, որ մտքի, խղճի և կրոնի ազատությունը ժողովրդավարական հասարակության հիմքերից մեկն է՝ Կոնվենցիայի իմաստով: Բազմակարծությունը, որն անբաժանելի է ժողովրդավարական հասարակությունից, և որը ձեռք է բերվել դարերի ընթացքում, հենվում է դրա վրա (տե՛ս Սերիֆն ընդդեմ Հունաստանի, no. 38178/97, կետ 49, ECHR 1999- և Կոկինակիսն ընդդեմ Հունաստանի 1993թ. մայիսի 25-ի վճիռը, Շարքեր Ա no. 260-A, էջեր 17-18, կետեր 31, 33):

Չնայած կրոնի ազատությունը հիմնականում վերաբերում է անհատի խղճին, այն նաև նշանակում է, *inter alia*, ինչպես միանձնյա, մասնավոր կարգով, այնպես էլ հրապարակավ և նույն հավատքը դավանող անձանց հետ համատեղ սեփական կրոնն արտահայտելու ազատություն: 9-րդ հոդվածը նշում է կրոնի կամ դավանանքի արտահայտման մի շարք ձևեր, այն է՝ պաշտամունք, քարոզչություն, ծեսեր և արարողություններ: Սակայն 9-րդ հոդվածը չի պաշտպանում ցանկացած գործողություն, որը պատճառաբանվում է կրոնով կամ հավատով (տե՛ս Քալաչն ընդդեմ Թուրքիայի 1997թ. հուլիսի 1-ի վճիռը, Վճիռների և որոշումների ժողովածուներ 1997-IV, էջ 1209, կետ 27):

61. Տվյալ գործով կողմերը տարակարծիք են այն հարցում, թե արդյո՞ք Բուլղարիայում մահմեդական համայնքի կազմակերպմանը և ղեկավարությանն առնչվող հարցերը վերաբերում են առանձին դիմողների կրոնի ազատության իրավունքին, և արդյո՞ք կիրառելի է Կոնվենցիայի 9-րդ հոդվածը: Դիմողները պնդում են, որ վտանգված էին իրենց կրոնական ազատությունները, մինչդեռ Կառավարությունը գանգատները վերլուծում է հիմնականում Կոնվենցիայի 11-րդ հոդվածի տեսանկյունից:

62. Դատարանը նշում է, որ կրոնական համայնքներն ավանդաբար և ընդհանուր առմամբ գոյություն ունեն կազմակերպված կառուցվածքի տեսքով: Նրանք ենթարկվում են այնպիսի կանոնների, որոնք հավատացյալների մեծ մասի կարծիքով գերբնական ծագում ունեն: Կրոնական ծեսերը հավատացյալների համար ունեն որոշակի իմաստ և սուրբ արժեք, երբ դրանք կատարվում են այդ նպատակով լիազորված առաջնորդների կողմից՝ այդ կանոններին համապատասխան: Կրոնական առաջնորդների անձը համայնքի յուրաքանչյուր անդամի համար, անկասկած, կարևորագույն նշանակություն ունի: Ուստի համայնքի կյանքին մասնակցելը սեփական հավատքի արտահայտման միջոց է, որը պաշտպանվում է Կոնվենցիայի 9-րդ հոդվածով:

Երբ խոսքը վերաբերում է կրոնական համայնքի կազմակերպմանը, 9-րդ հոդվածն անհրաժեշտ է մեկնաբանել 11-րդ հոդվածի լույսի ներքո, որը միավորման կյանքը պաշտպանում է պետության չհիմնավորված միջամտությունից: Այս տեսանկյունից, հավատացյալի կրոնի ազատության իրավունքը ենթադրում է, որ համայնքը կարող է խաղաղ գոյատևել՝ պետության միջամտությունից ազատ: Անշուշտ, կրոնական համայնքների ինքնավար գոյությունն անբաժան է ժողովրդավարական հասարակությունում առկա բազմաձևությունից և, հետևաբար, 9-րդ հոդվածով երաշխավորվող պաշտպանության առանցքային խնդիր է: Այն անմիջականորեն վերաբերում է ոչ միայն համայնքի կազմակերպմանը, այլև համայնքի բոլոր ակտիվ անդամների կողմից կրոնի ազատության իրենց իրավունքի արդյունավետ իրականացմանը: Եթե համայնքի կազմակերպական կյանքը չպաշտպանվեր Կոնվենցիայի 9-րդ հոդվածով, ապա անհատի՝ կրոնի ազատության իրավունքի մյուս դրսևորումները կլինեին վտանգված:

63. Անկասկած, տվյալ դեպքում դիմողները կրոնական համայնքի ակտիվ անդամներ են: Առաջին դիմողը Բուլղարիայի մահմեդականների կողմից ընտրված Գլխավոր մուֆտի է: Հարկ չկա, որ Դատարանը պարզի, թե արդյոք երկրորդ դիմողը, որը եղել է իսլամի ուսուցիչ, աշխատել է նաև որպես Գլխավոր մուֆտիի գրասենյակի քարտուղար, քանի որ անվիճելի է այն փաստը, որ պրն Չաուշը մահմեդական հավատացյալ է, որը նշված ժամանակահատվածում ակտիվորեն մասնակցել է կրոնական համայնքի կյանքին:

64. Այստեղից հետևում է, որ վիճարկվող իրադարձություններն առնչվում են երկու դիմողների կրոնի ազատության իրավունքին, ինչպես ամրագրված է Կոնվենցիայի 9-րդ հոդվածում: Ուստի այդ դրույթը կիրառելի է:

65. Դատարանը չի գտնում, որ գործը պետք է քննել միայն համաձայն Կոնվենցիայի 11-րդ հոդվածի, ինչպես առաջարկում է Կառավարությունը: Նման մոտեցման դեպքում դիմողների գանգատները դուրս կմնան իրենց համատեքստից և կանտեսվի դրանց ելությունը:

Ուստի Դատարանը գտնում է, որ դիմողների գանգատը պետք է քննել համաձայն Կոնվենցիայի 9-րդ հոդվածի: Քանի որ գանգատն առնչվում է կրոնական համայնքի կազմակերպման հարցերին, Դատարանը կրկնում է, որ 9-րդ հոդվածը պետք է մեկնաբանվի 11-րդ հոդվածով նախատեսված պաշտպանության լույսի ներքո:

Բ. Համապատասխանությունը 9-րդ հոդվածին

1. *Դատարանին ներկայացված փաստարկները*

(ա) Դիմողները

66. Դիմողները պնդում են, որ պետական մարմինները երկու անգամ միջամտել են մահմեդական համայնքի կազմակերպական կյանքին: Նրանք, նախ և առաջ, 1995թ. փետրվարին փոխել են առաջին դիմողի կողմից ղեկավարվող համայնքի օրինական առաջնորդին, և, երկրորդ, հետագա տարիներին հրաժարվել են ճանաչել առաջին դիմողի վերընտրությունն առաջնորդի պաշտոնում:

Ըստ դիմողների՝ պետության կողմից ձեռնարկված միջոցներն ունեցել են լուրջ հետևանքներ և հանգեցրել են մահմեդական համայնքի ողջ կազմակերպական կառուցվածքի փոփոխության և լիովին խաթարել են համայնքի բնականոն կյանքը: Ողջ եկամուտը սառեցվել է, բռնի ուժով գրավվել են գրասենյակները, փոփոխության է ենթարկվել մզկիթների վերահսկողությունը, անհնարին է դարձել համայնքի փաստաթղթերի և սեփականության օգտագործումն առաջին դիմողի ղեկավարած առաջնորդարանի կողմից: Այսպիսով, պրն Հասանը որպես Բուլղարիայի՝ մեծությամբ երկրորդ կրոնի առաջնորդ, իր գործունեությունը շարունակել է «փողոցում, առանց ֆինանսական միջոցների»: Դեռ ավելին, 1995թ. փետրվարից հետո, երբ Կրոնական հարցերի դիրեկտորատը գրանցեց պրն Գենժևի ղեկավար պաշտոնը, ոչ մի դատարան, ոչ մի կառավարական մարմին և, անշուշտ, ոչ մի անձ հակված չէր ճանաչելու պրն Հասանին՝ որպես մահմեդական հավատացյալների օրինական ներկայացուցիչ:

67. Այնուհետև, դիմողները պնդում են, որ պետության միջամտությունը կրոնական համայնքի ներքին գործերին հիմնված չի եղել հստակ իրավական նորմերի վրա: Նրանք գտնում են, որ Բուլղարիայում գործող՝ կրոնական համայնքների վերաբերյալ օրենքները հստակ չեն և երաշխիքներ չեն ստեղծում ընդդեմ վարչական չարաշահումների: Նրանց կարծիքով, Բուլղարիայում պետության և կրոնական համայնքների միջև հարաբերությունները կարգավորվում են ոչ թե օրենքով, այլ քաղաքականությամբ: Անշուշտ, մահմեդական կրոնի առաջնորդարանի փոփոխությունը զարմանալիորեն զուգահեռաբանվել էր Բուլղարիայում կառավարության փոփոխությանը:

Համապատասխան օրենսդրությունը, որն անփոփոխ էր մնացել վիճարկվող իրադարձություններից հետո, Կառավարությանը տրամադրում էր լայն լիազորություններ՝ իր կամքով կրոնական ղեկավարությունը փոխելու հարցում: Այս կապակցությամբ հստակ ընթացակարգի կամ ենթօրենսդրական ակտերի պետական գրանցման և դավանանքների ներկայացուցչության բացակայության պայմաններում Կրոնական հարցերի դիրեկտորատի կողմից ընդունված ad hoc նամակների համակարգը, որը նախատեսված էր համայնքը շահագրգիռ երրորդ կողմերին և նույնիսկ դատարաններին ներկայացնելու համար, ինքնըստինքյան, լայն հնարավորություններ է ստեղծում լիազորությունների կամայական իրականացման համար: Դիմողի կարծիքով, Կառավարությունը թերացել էր այս կապակցությամբ իրավական դաշտ ստեղծելու իր պարտականության մեջ:

68. Այնուհետև դիմողները պնդում էին, որ R-12 հրամանագիրը խախտել է համապատասխան օրենսդրությունը, քանի որ ճանաչել է այն կրոնական ղեկավարությունը, որը չի ընտրվել մահմեդական համայնքի կանոնադրությանը և նորմերին համապատասխան: Այս նորմերը նախատեսում էին Հոգևոր բարձրագույն խորհրդի, Գլխավոր մուֆտիի և Վերահսկիչ հանձնաժողովի որոշմամբ հրավիրվող ազգային համաժողովում առաջնորդների ընտրության ընթացակարգը: 1992թ. ճանաչելով այս նորմերը՝ իշխանությունները չպետք է գրանցեին դրանց խախտմամբ ընտրված առաջնորդներին:

Ավելին, ըստ դիմողների, առաջնորդների փոփոխությունն իրականացվել էր կամայական հրամանագրերի միջոցով, որոնք պատճառաբանված չէին և ընդունվել էին առանց կողմերին տեղեկացնելու: Նախարարների խորհրդի ներժուհը՝ ենթարկվելու Գերագույն դատարանի երկու վճիռներին, ևս մի կամայական միջամտություն էր համայնքի ներքին կյանքին: Ներպետական օրենսդրության խախտում էր նաև այն, որ դատախազական մարմինները մերժել էին միջամտել և պաշտպանել դիմողին և աշխատակազմին՝ Գլխավոր մուֆտիի գրասենյակից 1995թ. փետրվարի 27-ին առաջին հարկադրաբար վտարումից:

69. Այնուհետև դիմողները պնդում էին, որ միջամտությունը Կոնվենցիայի 9-րդ հոդվածով նախատեսված իրենց իրավունքներին՝ օրինական նպատակ չունեն: Չի կարող լրջորեն պատճառաբանվել, որ Կառավարությունը նպատակ ուներ մահմեդական կրոնական համայնքի ներկայացուցչության մեջ պարզություն մտցնել: Նշված ժամանակահատվածում Կառավարության գործողություններով մի ղեկավարությունը փոխարինվել էր մեկ ուրիշով:

(բ) Կառավարությունը

70. Կառավարությունը պնդում է, որ դիմողների՝ Կոնվենցիայի 9-րդ հոդվածով երաշխավորված իրավունքներին ոչ մի միջամտություն չի եղել: Կրոնական հարցերի դիրեկտորատի ակտերը ղեկավարատիվ բնույթ ունեն: Դրանք իրավունքներ և պարտականություններ չեն առաջացնում, հետևաբար, չեն կարող ազդել այլոց օրինական իրավունքների վրա: Ըստ Դատարանի նախադեպային իրավունքի՝ կրոնական դավանանքների գրանցման պահանջը՝ որպես այդպիսին, չի կարող անհամատեղելի համարվել Կոնվենցիայի հետ:

71. Կառավարությունը կարծում է, որ քննարկվող ժամանակահատվածում ոչինչ չի խոչընդոտել դիմողների մասնակցությանը մահմեդական համայնքի կազմակերպմանը: Չկա որևէ ապացույց այն մասին, որ դիմողները չէին կարող ժողովներ գումարել կամ ընտրվել մահմեդական համայնքի ղեկավարության

կազմում: Ահավասիկ, 1995թ. մարտի 6-ին նրանք ազատորեն գումարել էին նոր ազգային համաժողով, որում առաջին դիմողն վերընտրվել էր Գլխավոր մուֆտիի պաշտոնում: Այն փաստը, որ 1994թ. նոյեմբերի 2-ին տեղի էր ունեցել մեկ այլ ազգային համաժողով, որում ընտրվել էին այլ ղեկավարներ, չէր կարելի վերագրել պետությանը: Այն եղել է միավորվելու ազատության իրավունքի ազատ իրականացման արտահայտություն:

Հետևաբար, Կառավարության կարծիքով, պետությունը չէ, որ փոխել է առաջին դիմողին՝ որպես Գլխավոր մուֆտիի, այլ մահմեդական հավատացյալների ազատ կամքը: Իրականում, պրն Յասսանը չէր բավարարում Բուլղարիայի մահմեդական կրոնի կանոնադրությամբ սահմանված՝ Գլխավոր մուֆտիի պաշտոնին ներկայացվող ո՛չ տարիքային, ո՛չ մասնագիտական պահանջները:

72. Կառավարությունը նաև նշում է, որ պետությունը շարունակել է սուբսիդիաներ տրամադրել մահմեդական համայնքին: Այս միջոցները տնօրինելու հարցն ազատորեն լուծվում էր կրոնական համայնքի կողմից: Կառավարությունը, այնուհետև, անհիմն է համարել առաջին դիմողի այն պնդումը, թե իբր նա չի կարողացել կրոնական տոների առիթներով հավատացյալներին դիմել լրատվական միջոցներով, մինչդեռ զանգվածային լրատվամիջոցներն ազատ և անկախ են պետությունից: Կառավարության կարծիքով, այլ ղեկավարության վիճարկվող գրանցման անուղղակի հետևանքների վերաբերյալ բոլոր զանգատներն անհիմն են:

73. Կառավարության կարծիքով, դիմողները հետապնդում են իրենց անձնական կարիերայի շահը՝ վիճարկվող իրադարձությունները Դատարանում կեղծ ձևով որպես մարդու իրավունքների հետ առնչվող հարցեր ներկայացնելով: Եթե հետևելու լինեինք նրանց տրամաբանությանը, կրոնական համայնքի յուրաքանչյուր ղեկավար, ով կորցրել է հավատացյալների վստահությունը, կարող է զանգատ ներկայացնել: Դա կարող է վտանգավոր նախադեպ ստեղծել: Կառավարությունը փորձում է համոզել Դատարանին հեռու մնալ նման գուտ քաղաքական վեճերից: Կառավարությունը նշում է, որ Եվրոպայի խորհրդի Խորհրդարանական վեհաժողովը փաստել է, որ Բուլղարիայում կրոնական ազատությունների առնչությամբ առկա է առաջընթաց, և տեղեկացում է Դատարանին, որ դավանանքների վերաբերյալ նոր օրինագիծ է մշակված:

(գ) Հանձնաժողովը

74. Հանձնաժողովը միաձայն գտել է, որ տեղի է ունեցել պետության անօրինական միջամտություն մահմեդական համայնքի ներքին կազմակերպմանը և դիմողների կրոնի ազատության իրավունքին:

2. Դատարանի գնահատականը

(ա) Արդյո՞ք տեղի է ունեցել միջամտություն

75. Դատարանը պետք է քննության առնի, արդյո՞ք տեղի է ունեցել պետության միջամտություն մահմեդական համայնքի ներքին կազմակերպմանը և դիմողների կրոնի ազատության իրավունքին:

76. Կառավարության դիրքորոշումն ամբողջովին հիմնված էր այն պնդման վրա, որ Կրոնական հարցերի դիրեկտորատի վիճարկվող ակտերը չեն կարող համարվել միջամտություն համայնքի ներքին կազմակերպմանը, քանի որ դրանք սոսկ ղեկավարատիվ բնույթ ունեն և ավելին չեն, քան վարչական գրանցում: Դիմողները պնդում են, որ այդ ակտերն ունեցել են լուրջ իրավական և փաստացի հետևանքներ, և նպատակ էին հետապնդում հեռացնել մահմեդական համայնքի օրինական ղեկավարությանը և նրանց փոխարինել այդ ժամանակվա կառավարության հետ համագործակցող առաջնորդներով:

77. Դատարանը նպատակահարմար չի համարում որոշել *in abstracto*, թե արդյո՞ք կրոնական համայնքների պաշտոնական գրանցումը և նրանց ղեկավարության կազմում կատարված փոփոխությունները հանդիսանում են միջամտություն Կոնվենցիայի 9-րդ հոդվածով պաշտպանվող իրավունքներին:

78. Սակայն, Դատարանը, ինչպես և Հանձնաժողովը, գտնում է, որ այս ոլորտում իրենց լիազորություններն իրականացնելիս իշխանությունների չեզոք չլինելու մասին վկայող փաստերը պետք է հանգեցնեն այն եզրակացության, որ պետությունը միջամտել է հավատացյալների կրոնի ազատության դրսևորմանը՝ Կոնվենցիայի 9-րդ հոդվածի իմաստով: Դատարանը կրկնում է, որ բացառությամբ մի քանի մասնավոր դեպքերի, Կոնվենցիայով երաշխավորված կրոնի ազատության իրավունքը բացառում է պետության ցանկացած հնարավորություն՝ որոշելու, թե կրոնական հավատքը կամ դրա արտահայտման միջոցներն օրինակա՞ն են, թե՛ ոչ: Պետության գործողություններն ի շահ պառակտված կրոնական համայնքի մեկ առաջնորդի կամ ձեռնարկված՝ համայնքը մեկ առաջնորդի ղեկավարության տակ միավորելուն պարտադրելու նպատակով, նմանապես հանդիսանում է միջամտություն կրոնի ազատությանը: Ժողովրդավարական հասարակություններում պետությունը կարիք չունի միջոցառումներ ձեռնարկել՝ երաշխավորելու համար, որ կրոնական համայնքները ենթարկվեն մեկ միասնական առաջնորդարանի (տե՛ս Սերիֆն ընդդեմ Հունաստանի, no. 38178/97, կետ 52, ECHR 1999-):

79. Տվյալ գործի առնչությամբ Դատարանը նշում է, որ R-12 հրամանագրի և Կրոնական հարցերի դիրեկտորատի 1995թ. փետրվարի 23-ի որոշման միջոցով Բուլղարիայի գործադիր իշխանությունը հայտարարել է մահմեդական կրոնական համայնքի ղեկավարության կազմում և կանոնադրության մեջ կատարված փոփոխությունները: Անբացատրելի է այն հանգամանքը, թե ինչու է նախապատվությունը տրվել այն առաջնորդներին, որոնց ընտրել էին պրն Գենժևի աջակիցների կողմից հրավիրված 1994թ. նոյեմբերի 2-ի ազգային համաժողովում, այլ ոչ առաջին դիմողին, ում պաշտպանում էր համայնքի մյուս մասը, որի մասին վկայում էին 1995թ. մարտի 6-ի ազգային համաժողովի արդյունքները:

Դատարանն այնուհետև նշում է, որ Բուլղարիայում դավանանքի ղեկավարության օրինականությունը և ներկայացուցչական լիազորությունները վավերացվում են Կրոնական հարցերի դիրեկտորատի կողմից: Այսպիսով, առաջին դիմողը զրկվել էր իր ներկայացուցչական լիազորություններից՝ և իրավաբանորեն, և՛ փաստացի՝ 1995թ. փետրվարի վիճարկվող որոշման ուժով: Դատախազությունը հրաժարվել էր աջակցել նրան Գլխավոր մոնֆտիի իր պաշտոնից հարկադրաբար հեռացնելու առթիվ՝ իր մերժումը հիմնավորելով R-12 հրամանագրով, ըստ որի Գլխավոր մոնֆտիի պաշտոնում նշանակվել էր այլ անձ: Նա, իրավամբ, անկարող էր պահպանել վերահսկողությունը համայնքին պատկանող սեփականության թեկուզ մի մասի նկատմամբ, չնայած, համայնքի անդամներից շատերն անառարկելիորեն աջակցում էին պրն Հասանին: Այսպիսով, վիճարկվող որոշումների հետևանքն այն էր, որ վերջ էր դրվել առաջին դիմողի՝

Գլխավոր մուֆտիի պաշտոնավարությանը, հեռացվել էր կրոնական համայնքի՝ մինչ այդ ճանաչված ղեկավարությունը և անտեսվել էին համայնքի կանոնադրությունն ու նորմերը:

Դրա արդյունքում ծագած իրավիճակն անփոփոխ է մնացել ամբողջ 1996թ. ընթացքում և շարունակվել մինչև 1997թ. հոկտեմբերը, քանի որ իշխանությունները շարունակաբար մերժում էին ճանաչել առաջին դիմողի կողմից կազմակերպված 1995թ. մարտի 6-ի ազգային համաժողովում ընդունված որոշումները:

80. Եշմարիտ է, որ Գերագույն դատարանը 1996թ. հոկտեմբերի 14-ի և 1997թ. մարտի 13-ի իր վճիռներում ոչ ակնհայտորեն խուսափել է ընդունել, որ պառակտված կրոնական համայնքի նոր ղեկավարության գրանցումը նշանակում է հակառակորդ խմբավորման՝ նախկինում ճանաչված ղեկավարության գործունեության դադարեցում: Ուստի այն գտել է, որ Նախարարների խորհուրդը պարտավոր էր քննության առնել նոր կանոնադրությունը գրանցելու վերաբերյալ առաջին դիմողի խնդրանքը:

Այնուամենայնիվ, այս վճիռները որևէ գործնական հետևանք չեն ունեցել, քանի որ Նախարարների խորհուրդը հրաժարվել է կատարել դրանք:

81. Կառավարության այն փաստարկը, թե ոչինչ չի խոչընդոտել առաջին դիմողին և նրա համախոհներին ժողովներ անցկացնել, չի կարող բավարարել դիմողների գանգատները: Չի կարելի լրջորեն պնդել, որ պետության ցանկացած գործողություն, որը չի սահմանափակում միավորվելու ազատությունը, չի կարող հանդիսանալ միջամտություն Կոնվենցիայի 9-րդ հոդվածով պաշտպանվող իրավունքներին, նույնիսկ եթե այն բացասաբար էր անդրադարձել կրոնական համայնքի ներքին կյանքի վրա:

82. Հետևաբար, Դատարանը, ինչպես և Հանձնաժողովը, գտնում է, որ R-12 հրամանագիրը, Կրոնական հարցերի դիրեկտորատի 1995թ. փետրվարի 23-ի որոշումը և Նախարարների խորհրդի կողմից պրն Հասանի ղեկավարած կազմակերպության գոյությունը ճանաչելու հետագա մերժումն ավելին էին, քան սովորական գրանցմանն առնչվող գործողություն կամ նախկինում թույլ տրված սխալների շտկում: Դրանց հետևանքներն ի շահ մահմեդական համայնքի մի խմբավորման էին. դրանց հետևանքով այդ խմբավորմանը տրվել էր միակ պաշտոնական ղեկավարության կարգավիճակ, որով ամբողջովին մերժվել էր մինչ այդ ճանաչված ղեկավարությունը: Իշխանությունների գործողությունները՝ իրավաբանորեն և փաստացի, կոչված էին պաշտոնանկ ղեկավարությանը զրկելու ցանկացած հնարավորությունից շարունակելու ներկայացնել մահմեդական համայնքի թեկուզ և մի հատվածը և կառավարել նրա գործերը՝ համայնքի մի հատվածի կամքին համապատասխան:

Հետևաբար, տեղի է ունեցել միջամտություն կրոնական համայնքի ներքին կազմակերպմանը և Կոնվենցիայի 9-րդ հոդվածով պաշտպանվող՝ դիմողի կրոնի ազատության իրավունքին:

83. Նման միջամտությունը հանդիսանում է այդ դրույթի խախտում, եթե այն չի նախատեսվում օրենքով և անհրաժեշտ չէ ժողովրդավարական հասարակությունում և չի հետապնդում օրինական նպատակ (Չազարե Շալոմ Վե Ցեդեկն ընդդեմ Ֆրանսիայի [GC], no. 27417/95, կետեր 75 և 84, ECHR

2000-):

(բ) Արդյո՞ք միջամտությունն արդարացված էր

84. Դատարանը կրկնում է իր ձևավորված նախադեպը, որի համաձայն Կոնվենցիայի 8-րդ և 11-րդ հոդվածներում «օրենքով նախատեսված» և «օրենքի համաձայն» արտահայտությունները ոչ միայն ենթադրում են, որ վիճարկվող միջոցառումները պետք է որոշակի հիմք ունենան ներպետական իրավունքում, այլև վերաբերում են խնդրո առարկա օրենքի որակին: Օրենքը պետք է լինի պատշաճ կերպով թափանցիկ և կանխատեսելի, այսինքն՝ պետք է ձևակերպվի բավարար հստակությամբ, որպեսզի հնարավորություն տա անհատին, անհրաժեշտության դեպքում, կարգավորելու իր վարքագիծը (տե՛ս Սանդի Թայմսն ընդդեմ Միացյալ Թագավորության 1979թ. ապրիլի 26-ի վճիռը, Շարքեր Ա no. 30, էջ 31, կետ 49, Լարիսիսը և այլոք ընդդեմ Յունաստանի 1998թ. փետրվարի 24-ի վճիռը, Ժողովածուներ 1998-1, էջ 378, կետ 40, Յեշմանը և Յերափն ընդդեմ Միացյալ Թագավորության [GC], no. 25594/94, կետ 31 ECHR 1999 և Ռոտարուն ընդդեմ Ռումինիայի [GC], no. 28341/95, կետ 52 ECHR 2000-):

Որպեսզի ներպետական օրենսդրությունը բավարարի այս պահանջները, այն պետք է ապահովի իրավական պաշտպանության միջոցներ ընդդեմ Կոնվենցիայով պաշտպանվող իրավունքներին պետական իշխանության կամայական միջամտության: Հիմնարար իրավունքների վրա ազդեցություն ունեցող հարցերում այն հակասում է իրավական պետության սկզբունքին, որը հանդիսանում է ժողովրդավարական հասարակության՝ Կոնվենցիայով նախատեսված հիմնական սկզբունքներից մեկը, ըստ որի պետության վարչակազմն իրավասու է օրինական սահմանափակումներ նախատեսել: Յետևաբար, օրենսդրությունը պետք է բավարար հստակությամբ սահմանի իրավասու մարմիններին տրամադրվող իրավասությունների շրջանակը և դրանց իրականացման կարգը (տե՛ս վերը նշված Ռոտարուի վճիռը, կետ 55):

Ներպետական օրենսդրության հստակության աստիճանը, որն ամեն դեպքում չի կարող նախատեսել յուրաքանչյուր պատահականություն, որոշակի չափով կախված է տվյալ ակտի բովանդակությունից, դրանով կարգավորվող բնագավառից, այն անձանց թվաքանակից ու կարգավիճակից, ում այն ուղղված է (տե՛ս վերը նշված Յելմանի և Յերափի վճիռը, կետ 31, և Գրոփերա Ռադիո ԱԸ և այլոք ընդդեմ Շվեյցարիայի, 1990թ. մարտի 28-ի վճիռը, Շարքեր Ա no. 173, էջ 26, կետ 68):

85. Դատարանը նշում է, որ տվյալ գործում համապատասխան օրենսդրությունը չի նախատեսում որևէ հիմնավոր չափանիշ, որի հիման վրա Նախարարների խորհուրդը և Կրոնական հարցերի դիրեկտորատը գրանցում է կրոնական դավանանքները և փոփոխում է նրանց ղեկավարությունը՝ ներքին պառակտման և հակադիր շահերի պայմաններում: Ավելին, գոյություն չունեն ընթացակարգային պաշտպանական այնպիսի միջոցներ, ինչպիսիք են իշխանություններին տրամադրված իրավասությունների կամայական իրականացման դեմ անկախ մարմնին հայց ներկայացնելու հնարավորությունը :

Բացի դրանից, R-12 հրամանագիրը և Դիրեկտորատի որոշումը երբեք չեն ծանուցվել այն անձանց, որոնց համար ունեցել են անմիջական հետևանքներ: Այս ակտերը հիմնավորված և պարզ չէին այնքանով, որ նույնիսկ չէին հիշատակում առաջին դիմողին, թեև դրանք միտված էին նրան Գլխավոր մուֆտիի պաշտոնից հեռացնելուն:

Դատարանն արդեն գտել էր, որ այս ակտերը և Նախարարների խորհրդի կողմից պրն Հասանի ղեկավարությունը ճանաչելու հետագա մերժումն արտահայտում էր կամայական կողմնակալ վերաբերմունք՝ ի շահ պառակտված կրոնական համայնքի մի խմբավորման: Այս համատեքստում հիշատակման է արժանի այն փաստը, որ համայնքի ղեկավարության փոփոխությունը 1995թ., ինչպես նաև՝ 1992 և 1997թթ. տեղի է ունեցել կառավարության փոփոխությունից կարճ ժամանակ անց:

86. Ուստի Դատարանը գտնում է, որ մահմեդական համայնքի ներքին կազմակերպմանը և դիմողների կրոնական ազատությանը միջամտությունը «օրենքով նախատեսված» չէր՝ այն իմաստով, որ այն կամայական բնույթ էր կրում և հիմնված էր այնպիսի իրավական դրույթների վրա, որոնք թույլ էին տալիս գործադիր իշխանության անսահմանափակ իրավասություններ և չէին բավարարում հստակության ու կանխատեսելիության չափանիշները:

87. Դատարանը նաև համաձայն է Հանձնաժողովի հետ այն հարցում, որ Նախարարների խորհուրդը թույլ է տվել բացահայտ անօրինական քայլ, երբ կրկին հրաժարվել է ենթարկվել Գերագույն դատարանի 1996 և 1997թթ. վճիռներին: Ժողովրդավարական հասարակության հիմնարար սկզբունքներից մեկը՝ իրավական պետության սկզբունքը, բխում է Կոնվենցիայի բոլոր հոդվածներից և պարտավորեցնում պետությանն ու ցանկացած պետական մարմնի ենթարկվել իր դեմ կայացված դատական կարգադրություններին կամ որոշումներին (տե՛ս Հորնսթին ընդդեմ Հունաստանի 1997թ. մարտի 19-ի վճիռը, ժողովածուներ 1997-II, կետեր 40, 41, և Յատրիդիսն ընդդեմ Հունաստանի [GC], no. 31197/97, կետ 58 ECHR 1999-):

88. Այս հիմքերով, Դատարանն անհրաժեշտ չի համարում շարունակել դիմողների՝ «օրինական նպատակ» և «ժողովրդավարական հասարակության մեջ անհրաժեշտություն» պահանջների հետ կապված գանգատների քննությունը: Նման քննություն կարելի է կազմակերպել միայն այն դեպքում, երբ միջամտության նպատակը հստակ արտացոլված է ներպետական օրենսդրության մեջ:

89. Հետևաբար, տեղի է ունեցել Կոնվենցիայի 9-րդ հոդվածի խախտում:

III. ԿՈՆՎԵՆՑԻԱՅԻ 11-ՐԴ ՀՈԴՎԱԾԸ

90. Դիմողները գանգատվում են, որ մահմեդական համայնքի ներքին կազմակերպմանը պետության միջամտությունը խախտել է նաև Կոնվենցիայի 11-րդ հոդվածում ամրագրված իրենց իրավունքները: Կառավարությունը հերքում է, որ մահմեդական համայնքը «միավորում» է, և պնդում է, որ ամեն դեպքում վերոհիշյալ հոդվածով պաշտպանվող իրավունքներին պետական միջամտություն տեղի չի ունեցել: Հանձնաժողովն անհրաժեշտ չի համարում առանձին քննության առնել դիմողների գանգատը՝ Կոնվենցիայի 11-րդ հոդվածի առնչությամբ:

91. Դատարանը, ինչպես և Հանձնաժողովը, գտնում է, որ Կոնվենցիայի 11-րդ հոդվածի առնչությամբ առանձին հարց չի ծագում: Դատարանն արդեն անդրադարձել է մահմեդական համայնքի ներքին կազմակերպմանը պետության միջամտությանը վերաբերող գանգատին՝ համաձայն Կոնվենցիայի 9-րդ հոդվածի՝ մեկնաբանելով այն 11-րդ հոդվածի լույսի ներքո (տե՛ս վերը, կետ 62 և 65):

IV. ԿՈՆՎԵՆՑԻԱՅԻ 13-ՐԴ ՀՈԴՎԱԾ

92. Դիմողները զանգատվում են, որ իրենք չեն ստացել արդյունավետ պաշտպանություն՝ ընդդեմ կրոնի ազատության իրենց իրավունքի խախտման: Նրանք վկայակոչում են 13-րդ հոդվածը, որում ասվում է.

«Յուրաքանչյուր ոք, ում սույն Կոնվենցիայով ամրագրված իրավունքներն ու ազատությունները խախտվում են, ունի պետական մարմինների առջև իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոցի իրավունք, նույնիսկ, եթե խախտումը կատարել են ի պաշտոնե գործող անձինք»:

1. Դատարանին ներկայացված փաստարկներ

93. Դիմողները նշում են, *inter alia*, որ գործի քննությունը Գերագույն դատարանում, որն ավարտվել է 1995թ. հուլիսի 27-ի վճռով, արդյունավետ պաշտպանության միջոց չէր: Թեև Գերագույն դատարանը կարող էր պատշաճ բավարարում տալ՝ չեղյալ հայտարարելով R-12 հրամանագիրը, այն դիմողների փաստարկները քննարկել էր ոչ ըստ էության: Սրա հետևանքն այն էր, ինչը դիմողները բնութագրել էին որպես «լիակատար գործողությունների ազատության դոկտրինա»: Ըստ դիմողների, Բուլղարիայի Գերագույն դատարանը մշտապես այն դիրքորոշմանն է, որի համաձայն շատ ոլորտներում գործադիր մարմիններն օգտվում են լիակատար իրավասություններից, որոնք ենթակա չեն դատական վերահսկողության:

94. Կառավարությունը պատասխանել է, որ դիմողները որևէ գործ չէին հարուցել որպես մասնավոր անձինք: Այս պարագայում նրանք չեն կարող *in abstracto* վիճարկել, որ օրենսդրությունը չի երաշխավորում արդյունավետ պաշտպանության միջոցներ:

Կառավարության կարծիքով, դիմողները կարող էին պահանջել քրեական գործի հարուցում՝ ըստ Քրեական օրենսգրքի 164-րդ և 165-րդ բաժինների, որոնք վերաբերում են ատելություն քարոզող կոչերին և ուժի ու բռնության միջոցով կրոնի ազատ արտահայտմանը խոչընդոտելուն:

95. Հանձնաժողովը գտել է, որ դիմողները չեն ունեցել արդյունավետ պաշտպանության միջոց, և որ տեղի է ունեցել Կոնվենցիայի 13-րդ հոդվածի խախտում:

2. Դատարանի գնահատականը

96. Դատարանը հիշեցնում է, որ 13-րդ հոդվածը երաշխավորում է ներպետական մակարդակում իրավական պաշտպանության միջոցի առկայություն ընդդեմ այն իրավախախտումների, որոնք ըստ Կոնվենցիայի հասկացությունների կարող են համարվել «վիճելի»: Պաշտպանության նման միջոցն իրավասու ներպետական մարմնին պետք է թույլ տա քննության առնելու Կոնվենցիայի համապատասխան դրույթին առնչվող զանգատն ըստ էության և տրամադրելու պատշաճ հատուցում, չնայած մասնակից պետություններն օժտված են որոշակի ազատությամբ Կոնվենցիայի 13-րդ հոդվածով

սահմանված իրենց պարտավորությունը կատարելու եղանակի ընտրության հարցում: 13-րդ հոդվածով պահանջվող իրավական պաշտպանության միջոցը պետք է «արդյունավետ» լինի ինչպես իրավաբանորեն, այնպես էլ փաստացի՝ մասնավորապես այն իմաստով, որ դրա կիրառումը չպետք է անհիմն կերպով խոչընդոտվի պատասխանող պետության իշխանությունների գործողությունների կամ թերացումների պատճառով (տե՛ս Չաքիջին ընդդեմ Թուրքիայի [GC], no. 23657/94, կետ 112, ECHR 1999-):

97. Տվյալ գործի կապակցությամբ Դատարանը գտնում է, որ տեղի է ունեցել դիմողների՝ Կոնվենցիայի 9-րդ հոդվածով նախատեսված իրավունքների խախտում: Հետևաբար, դիմողներն ունեին վիճելի պահանջ՝ Դատարանի նախադեպային իրավունքի իմաստով:

98. Դատարանը նաև գտնում է, որ 13-րդ հոդվածով նախատեսված պարտավորության շրջանակը փոփոխվում է՝ պայմանավորված Կոնվենցիայի՝ վկայակոչվող իրավունքի բնույթով: Դատարանը համակարծիք է հանձնաժողովի հետ, որ տվյալ գործի ենթատեքստում 13-րդ հոդվածը չի պահանջում, որ յուրաքանչյուր հավատացյալ, ինչպես երկրորդ դիմողի դեպքում, որպես մասնավոր անձ հարուցի գործ՝ կրոնական համայնքի ղեկավարության գրանցման վերաբերյալ որոշումը վիճարկելու պահանջով: Այս կապակցությամբ առանձին հավատացյալների շահերը կարող են պաշտպանվել իրենց ղեկավարների միջոցով և նրանց կողմից նախաձեռնվելիք ցանկացած գործողության աջակցելու միջոցով:

99. Այսպիսով, Դատարանը գտնում է, որ 13-րդ հոդվածով նախատեսված պետության պարտավորությունը կարող է իրականացվել պաշտպանության այնպիսի միջոցներ տրամադրելու միջոցով, որոնցից օգտվել կարող են միայն կրոնական համայնքի այն ներկայացուցիչները, ովքեր տուժել են համայնքի ներքին կազմակերպմանը պետության միջամտությունից: Տվյալ գործում առաջին դիմող պրն Հասանը մահմեդական կազմակերպության խմբավորման առաջնորդն էր, որն իր պաշտոնից հեռացվել էր պետության՝ վիճարկվող որոշումների արդյունքում: Հետևաբար, Դատարանը պետք է քննության առնի, թե արդյոք առաջին դիմողի համար՝ որպես կրոնական առաջնորդի, գոյություն են ունեցել պաշտպանության արդյունավետ միջոցներ:

100. Դատարանը նկատում է, որ պրն Հասանը, որպես Գլխավոր մուֆտի, փորձել է կրոնական համայնքի կազմակերպմանը պետության միջամտության դեմ պաշտպանությունն իրականացնել Գերագույն դատարանում R-12 հրամանագիրը վիճարկելու միջոցով: Գերագույն դատարանը չի վիճարկել պրն Հասանի locus standi-ն և գործն ընդունել է քննության: Այսպիսով, կրոնական համայնքի ներկայացուցիչը հնարավորություն է ստացել օգտվելու դատական պաշտպանությունից:

Այնուամենայնիվ, Գերագույն դատարանը մերժել է գործն ուսումնասիրել ըստ էության՝ գտնելով, որ Նախարարների խորհուրդը լիովին ազատ է որոշելու գրանցել, թե չգրանցել դավանանքի կանոնադրությունը և ղեկավարությունը, և միայն ղեկավարվել է այն ձևական հարցով, թե արդյո՞ք R-12 հրամանագիրն ընդունվել է իրավասու մարմնի կողմից:

Ուստի, R-12 հրամանագրի դեմ Գերագույն դատարան ներկայացված բողոքը պաշտպանության արդյունավետ միջոց չէր:

101. Պաշտպանության արդյունավետ միջոցներ չէին նաև առաջին դիմողի կողմից Գերագույն դատարան ներկայացված մյուս երկու բողոքներն ընդդեմ

1995թ. մարտի 6-ի ազգային համաժողովի արդյունքների գրանցումը Նախարարների խորհրդի կողմից մերժելու: Չնայած Գերագույն դատարանը բավարարել է այս բողոքները, Նախարարների խորհուրդը հրաժարվել է կատարել այդ վճիռները:

102. Կառավարությունը գտնում է, որ դիմողները պետք է պահանջեին քրեական գործի հարուցում ընդդեմ այն անձանց, ովքեր խախտել էին կրոնի ազատության իրենց իրավունքը:

Դատարանը նկատում է, որ առաջին դիմողն, իրականում, դիմել է դատախազությանը՝ օժանդակություն ստանալու ակնկալիքով, բայց՝ անօգուտ (տե՛ս վերը՝ կետ 26):

Ավելին, Կառավարությունը չի նշում, թե ինչպես կարող էր քրեական գործը (եթե հարուցվեր) հնարավորություն տալ քննության առնելու դիմողների բողոքները, որոնք վերաբերում էին փոխվարչապետի և Կրոնական հարցերի դիրեկտորատի կայացրած որոշումներին, և որոնք, ըստ Գերագույն դատարանի 1995թ. հուլիսի 27-ի վճռի, ձևականորեն օրինական էին: Հստակ չէ, թե ինչպես կարող էր նման քրեական գործի միջոցով շտկվել վիճարկվող իրադրությունը:

103. Կառավարությունը չի նշում պաշտպանության որևէ այլ միջոց, որից կարող էին օգտվել դիմողները կամ կրոնական համայնքի մյուս ներկայացուցիչները:

104. Հետևաբար, Դատարանը գտնում է, որ պրն Հասանի ղեկավարած խմբավորումը չէր կարող արդյունավետորեն վիճարկել կրոնական համայնքի ներքին գործերին պետության միջամտությունը և ամրապնդել կազմակերպական ինքնավարության իրենց իրավունքը, որը պաշտպանվում է Կոնվենցիայի 9-րդ հոդվածով:

Հետևում է, որ դիմողներից ոչ մեկը չի օգտվել պաշտպանության արդյունավետ միջոցից՝ կապված 9-րդ հոդվածում նշված իրավունքների ոտնահարման հետ: Հետևաբար, տեղի է ունեցել Կոնվենցիայի 13-րդ հոդվածի խախտում:

V. ԿՈՆՎԵՆՑԻԱՅԻ 6-ՐԴ ՀՈԴՎԱԾԸ

105. Դիմողները գանգատվում էին, որ որոշ քաղաքացիական իրավունքներ պարզելու կապակցությամբ իրենք հնարավորություն չեն ունեցել դիմելու դատարան: Նրանց կարծիքով, R-12 հրամանագիրը նրանց առանձին քաղաքացիական իրավունքների համար եղել է վճռորոշ: Այդ իրավունքներն են՝ առաջին դիմողի իրավունքները՝ որպես Գլխավոր մուֆտի ղեկավարելու համայնքի կրոնական գործերը, տնօրինելու համայնքի միջոցներն ու գույքը և ստանալու վարձատրություն Գլխավոր մուֆտիի պաշտոնում իր ծառայության համար, ինչպես նաև երկրորդ դիմողի իրավունքը՝ շարունակելու իր աշխատանքը որպես իսլամի ուսուցիչ, որից նրան de facto հեռացրել էին: Դիմողները պնդում են, որ իրենց քաղաքացիական իրավունքների մասին որոշում կայացնելը՝ առանց հարցի քննության որևէ փուլում իրենց մասնակցության և առանց Գերագույն դատարանի կողմից R-12 հրամանագրի դեմ բերված բողոքի ըստ էության քննության, հակասում են Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածին:

106. Կառավարությունը պնդում է, որ դիմողների կարիերայի անհաջողությունները չեն կարող վիճարկվող որոշումների հետևանք լինել:

Դիմողները Գերագույն դատարանում R-12 հրամանագրի դեմ հարուցված գործի կողմեր չեն եղել: Բացի դրանից, եթե երկրորդ դիմողն ունենար աշխատանքային պայմանագիր, նա կարող էր դրա դադարեցումը վիճարկել դատական կարգով:

107. Հանձնաժողովը համարում է, որ 6-րդ հոդվածի առնչությամբ դիմողների գանգատներն անհիմն են:

108. Դատարանը նշում է, որ դիմողները չեն հիմնավորել իրենց վիճարկվող քաղաքացիական իրավունքների իրավական հիմքը և էությունը: Ավելին, նրանք չեն մատնանշել որևէ արգելք, որը խոչընդոտել է իրենց քաղաքացիական հայցով դիմելու դատարան՝ կապված վարձատրության հետ:

Դատարանը, հետևաբար, գտնում է, որ Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի խախտում տեղի չի ունեցել:

VI. ԿՈՆՎԵՆՑԻԱՅԻ ԹԻՎ 1 ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹՅԱՆ 1-ԻՆ ՀՈԴՎԱԾԸ

109. Դատարանը նշում է, որ դիմողները չեն կրկնել Հանձնաժողովին ներկայացրած իրենց գանգատները Կոնվենցիայի թիվ 1 արձանագրության 1-ին հոդվածի առնչությամբ:

Նման հանգամանքներում Դատարանը հիմք չի տեսնում այդ գանգատներն իր նախաձեռնությամբ քննության առնելու համար:

VII. ԿՈՆՎԵՆՑԻԱՅԻ 41-ՐԴ ՀՈԴՎԱԾԻ ԿԻՐԱՌՈՒՄԸ

110. Կոնվենցիայի 41-րդ հոդվածում ասվում է.

«Եթե Դատարանը գտնում է, որ տեղի է ունեցել Կոնվենցիայի կամ դրան կից արձանագրությունների խախտում, իսկ համապատասխան Բարձր պայմանավորվող կողմի ներպետական իրավունքն ընձեռում է միայն մասնակի հատուցման հնարավորություն, ապա Դատարանը, անհրաժեշտության դեպքում, տուժած կողմին արդարացի բավարարում է տրամադրում»:

Ա. Վնասներ

1. Նյութական վնաս

111. Առաջին դիմողը պահանջում է 9.240 նոր բուլղարական լեվ (BGN)՝ կապված իր աշխատավարձի կորստի հետ՝ 1995թ. փետրվարին Գլխավոր մուֆտիի պաշտոնից իրեն հեռացնելուց հետո մինչև 1997թ. նոյեմբերն ընկած ժամանակամիջոցի համար, երբ համատեղ համաժողովում ընտրված Գլխավոր մուֆտին ստանձնել էր իր պարտականությունները:

Նա նաև պահանջում է 5.500 ԱՄՆ դոլար՝ 1995թ. փետրվարից մինչև 1997թ. նոյեմբերն ընկած ժամանակահատվածում որպես Գլխավոր մուֆտի իր գործունեության համար (գրասենյակի վարձավճարը և «Մահմեդական» լրագրի հրատարակումը):

Երկրորդ դիմողը պահանջում է 6.060 BGN՝ որպես Գլխավոր մուֆտիի գրասենյակի քարտուղար և «Մահմեդական» լրագրի խմբագիր՝ 1995թ. փետրվարից մինչև 1997թ. նոյեմբերն ընկած ժամանակահատվածում իր կորցրած աշխատավարձի դիմաց:

112. Դիմողներն իրենց պահանջները հիմնավորում են՝ ներկայացնելով երկու բնակարանների վարձակալության պայմանագրերի պատճենները, «Մահմեդական» լրագրի հրատարակությանը վերաբերվող ծախսերի ստացականները, մահմեդական համայնքի տեղական ժողովների ծախսերի հաշվետվությունը, ոմն պրն Վելի հայտարարությունն այն մասին, թե ինքը ճանաչում է դիմողներին և հաստատում է, որ երկրորդ դիմողը կատարել է Գլխավոր մուֆտիի գրասենյակի «քարտուղարի պարտականությունները» և հանդիսացել է «Մահմեդական» լրագրի խմբագիրը, և, որքան հիշում է, դիմողների աշխատավարձերը համապատասխանաբար կազմել են՝ 280BGN առաջին դիմողի, և 200 BGN՝ երկրորդ դիմողի համար:

Դիմողները նշում են, որ չեն կարող ներկայացնել այլ փաստաթղթային ապացույցներ, քանի որ իրենց եկամտին առնչվող բոլոր փաստաթղթերը մնացել են Գլխավոր մուֆտիի գրասենյակում, որտեղից 1995թ. փետրվարի 27-ին իրենց բռնի ուժով վտարել էին:

113. Կառավարությունը գտնում է, որ դիմողների պահանջներն անհիմն են և չեն ներկայացվել բավարար ապացույցներ: Մասնավորապես, անհիմն են կորցրած աշխատավարձի վերաբերյալ պահանջները, քանի որ դիմողները չեն ներկայացրել գեթ մեկ վճարման թերթիկ: Ավելին, դիմողների ներկայացրած մի շարք փաստաթղթեր հստակ չեն և պարունակում են բազմաթիվ հակասություններ: Երկու բնակարանների վարձակալման պայմանագրերում նշված է, որ վարձակալները բնակարաններն օգտագործել են ոչ միայն որպես գրասենյակ, այլև բնակության նպատակով: Որևէ ապացույց չկա, թե վարձակալներն իրականում ապրել են այնտեղ կամ վճարել են վարձավճարը: Մի պայմանագրում ակնհայտորեն կեղծվել էր «1995-ը» և դարձվել «1996»:

Կառավարությունն այնուհետև, մատնանշում է, որ դիմողներն օգտագործել են հաշվարկների կանայական մեթոդներ: Մասնավորապես, առաջին դիմողն 1995թ. փետրվարի իր աշխատավարձի դիմաց պահանջում է 10.000 «հին» բուլղարական լեվ (BGL) և, ըստ նրա, այդ գումարը համարժեք է 280 «նոր» BGN-ի: Ամենայն հավանականությամբ, այս հաշվարկը կատարվել է բուլղարական լեվի՝ մեկ այլ տարադրամի փոխարկման կուրսի հիման վրա: Իրականում, 1999թ. հուլիսին 1.000 BGL-ն («հին» լեվ) համարժեք էր 1 BGN –ի («նոր» լեվ): Հետևաբար, 10. 000 BGL –ը պետք է համարժեք լինի 10 BGN-ի:

114. Ինչ վերաբերում է «Մահմեդական» լրագրի հրատարակչական ծախսերին, Կառավարությունը պնդում է, որ հակասություններ կան դիմողների նախնական պահանջների, որոնցով նրանք պահանջում էին հատուցել լրագրի երեք համարների ծախսերը, և նրանց հետագա պահանջների միջև, որոնցով նրանք պահանջում էին հատուցել նախ՝ երկու, ապա՝ չորս համարների ծախսերը: Ավելին, լրագիրը գրանցված է երրորդ անձի անունով, և դիմողների՝ լրագրի հրատարակության ծախսերի հատուցման պահանջներն անհիմն էին:

115. Երկրորդ դիմողի կապակցությամբ Կառավարությունը ներկայացնում է մի նամակ՝ 2000թ. մայիսի 8-ի ամսաթվով, Գլխավոր մուֆտիի գրասենյակից, որը հաստատում է, որ պրն Չաուչը, ինչպես ինքն է պնդում, չի աշխատել Գլխավոր մուֆտիի գրասենյակում: Նա ընդհատումներով դասավանդել է Սոֆիայի իսլամի ինստիտուտում: Ավելին, Կառավարությունն ուշադրություն է հրավիրում այն

հակասության վրա, որն առկա է երկրորդ դիմողի պահանջների և 2000թ. հունվարի 30-ին կատարված նրա եկամուտների հայտարարագրի միջև, որը ներկայացվել էր իրավաբանական օգնություն ստանալու նպատակների համար: Այդ փաստաթղթում երկրորդ դիմողը նշում է միայն ուսումնական տարվա ընթացքում իր ստացած եկամտի մասին, որ տատանվում է ամսական 40-80 BGN-ի սահմաններում:

116. Կառավարությունը վերջապես պնդում է, որ 1995թ. փետրվարին առաջին դիմողը դադարեցրել է կատարել Գլխավոր մուֆտիի պարտականությունները և, հետևաբար, իրավունք չունի հատուցում պահանջել չկատարած աշխատանքի դիմաց:

117. Դատարանը գտնում է, որ պրն Չաուշը՝ երկրորդ դիմողը, չի մատնանշել ուղղակի կապ տվյալ գործով հաստատված իրավախախտման և իր եկամտի կորստի կամ իր կրած ենթադրյալ այլ նյութական վնասի միջև: Տվյալ գործը չի առնչվում երկրորդ դիմողին իսլամի ուսուցչի իր աշխատանքից հեռացնելու հանգամանքներին, այլ կրոնի ազատության նրա իրավունքին միջամտությանը, որը կրոնական համայնքի ղեկավարությանը հարկադրաբար հեռացնելու արդյունք էր, որի ակտիվ անդամ է եղել նա: Ուստի նյութական վնասի հատուցման նրա պահանջը չի բավարարվում:

118. Ինչ վերաբերում է առաջին դիմողին, ապա նրա պահանջած գումարները՝ գրասենյակների վարձակալման և լրագրի հրատարակության համար, վերաբերում են Գլխավոր մուֆտիի գրասենյակին, որը սկզբնապես զանգատ էր ներկայացրել Հանձնաժողովին, սակայն հետագայում դուրս էր եկել գործի վարույթից (տե՛ս վերը՝ կետ 2): Չնայած այդ գումարներին, Դատարանը գտնում է, որ առաջին դիմողը պետք է որոշակի նյութական վնաս կրած լիներ անձամբ՝ որպես Գլխավոր մուֆտիի պաշտոնից իրեն անօրինական կերպով հեռացնելու և բռնի ուժով Գլխավոր մուֆտիի գրասենյակից վտարելու հետևանք: Այս կապակցությամբ, այնուամենայնիվ, նրա պահանջը հիմնավորված չէ բավարար ապացույցներով: Ինչ վերաբերում է նրա եկամտի ենթադրյալ կորստին, նա սոսկ ներկայացրել է մի անձի հայտարարություն, ով ենթադրաբար գիտի իր աշխատավարձի չափի մասին: Հետևաբար, Դատարանը գտնում է, որ նյութական վնասի պահանջը չի կարող բավարարվել (Ազատության և ժողովրդավարության կուսակցությունն ընդդեմ Թուրքիայի [GC], no. 23885/94, կետ 54, ECHR 1999-):

Ամեն դեպքում, Դատարանն ընդունում է, որ առաջին դիմողն անկարող էր փաստաթղթային ապացույցներ ներկայացնել այն պատճառով, որ իրեն 1995թ. փետրվարին բռնի ուժով վտարել են իր գրասենյակից, և նա զրկված էր փաստաթղթերից օգտվելու հնարավորությունից: Ուստի, Դատարանը հաշվի կառնի այս հանգամանքները՝ առաջին դիմողի ոչ նյութական վնասի վերաբերյալ պահանջի մասին որոշում կայացնելիս:

2. Ոչ նյութական վնասի հատուցում

119. Առաջին դիմողը պահանջել է 50.000, իսկ երկրորդ դիմողը՝ 30.000 ԱՄՆ դոլարին համարժեք գումար՝ որպես ոչ նյութական վնասի հատուցում:

Դիմողները պնդում են, որ նրանք երկար ժամանակ անհաջողություններ են կրել: Առաջին դիմողը գլխավորել է երկրի՝ իր մեծությամբ երկրորդ կրոնական համայնքը: Հազարավոր հավատացյալների առջև ունեցած նրա

պարտականությունն ու պատասխանատվությունը, որոնք հավատ էին ընծայում իրեն որպես իրենց ներկայացուցչի, կրոնական համայնքի օրինական ղեկավարության գործունեության ապահովումն է: Այն փաստը, որ նա չի կարողացել հաջողությամբ իրականացնել իր այս խնդիրը՝ մահմեդական կրոնի ներքին գործերին պետության անօրինական միջամտության հետևանքով, նրան պատճառել է խիստ հուզական տառապանքներ: Այս իրադրությունն ավելի է բարդացել, երբ իշխանությունները ոտնահարել են իրավական պետության սկզբունքը՝ 1995թ. փետրվարից մինչև 1997թ. նոյեմբեր, երբ դիմողները բազմիցս փորձել էին հասնել արդարության, բայց պարզապես արհամարհվել էին: Այս ժամանակահատվածում նրանք շարունակել էին իրենց աշխատանքը՝ հանդիպելով հսկայական դժվարությունների:

120. Կառավարությունը խնդրել է Դատարանին մերժել դիմողների պահանջները և ընդունել, որ իրավունքի խախտման փաստի ճանաչումն իսկ բավարար արդարացի բավարարում է:

Կառավարությունը նշում է, որ դիմողները չեն նշել որևէ վնաս, որը պատճառվել է իրենց հեղինակությանը կամ առողջությանը, հետևաբար, նրանք չեն կարող պահանջել ոչ նյութական վնասի հատուցում: Վիճարկվող դեպքերի առիթով նրանց հուզական զգացմունքները սոսկ սուբյեկտիվ բնույթ են կրում, և չեն կարող հիմք հանդիսանալ ոչ նյութական վնասի հատուցման պահանջի համար:

Ըստ Կառավարության՝ դիմողների պահանջած գումարները չափազանցված էին և չէին խրախուսվում Դատարանի նախադեպային իրավունքի կամ Նախարարների կոմիտեի կողմից: Ավելին, դիմողների պահանջները գերազանցում են Բուլղարիայի կենսամակարդակի չափորոշիչները, որտեղ 1992-1998թթ. ժամանակահատվածում ամսական միջին նվազագույն աշխատավարձը կազմում էր 30 ԱՄՆ դոլարին համարժեք գումար, իսկ դատավորի ամսական աշխատավարձը՝ մոտավորապես 140 ԱՄՆ դոլարին համարժեք գումար:

121. Դատարանը գտնում է, որ մահմեդական համայնքի կազմակերպմանը պետության անօրինական միջամտությունը, անկասկած, դժվարություններ է ստեղծել առաջին դիմողի համար, երբ նա հեռացվել է Բուլղարիայի՝ իր մեծությամբ երկրորդ կրոնական համայնքի ղեկավարի պաշտոնից: Իրադրությունն ավելի է վատթարացել նրա իրավունքների շարունակական խախտմամբ, իշխանությունների գործողությունների համար որևէ հստակ իրավական հիմքի բացակայությամբ և նրան պաշտպանության արդյունավետ միջոցներ չտրամադրելով:

Դատարանը գտնում է, որ դիմողների պահանջները, այնուամենայնիվ, չափազանց բարձր են՝ նկատի ունենալով նախադեպը (տե՛ս Թլիմենոսն ընդդեմ Յունաստանի [GC], no. 34369/97, կետ 70, ECHR 2000-, Ջեյլանն ընդդեմ Թուրքիայի [GC], no. 23556/94, կետ 50, ECHR 1999- և վերը նշված՝ Կոկինակիսն ընդդեմ Յունաստանի, կետ 59, Սերիֆն ընդդեմ Յունաստանի, կետ 61, Լարիսիսը և այլոք ընդդեմ Յունաստանի, կետ 74):

Դատարանը գնահատելով արդարացի հիմքով՝ առաջին դիմողին տրամադրում է 10.000 BGN:

Ինչ վերաբերում է երկրորդ դիմողին, ապա Դատարանը վճռում է, որ Կոնվենցիայի խախտումը ճանաչելը նրա պահանջի արդարացի բավարարում է:

Բ. Ծախսեր

122. Դիմողները պահանջել են 3.150 ԱՄՆ դոլար՝ Դատարանում և Հանձնաժողովում գործի վարույթի ընթացքում իրենց փաստաբանի կատարած 105 ժամվա աշխատանքի համար (յուրաքանչյուր ժամը՝ 30 ԱՄՆ դոլար), հավելյալ 640 ԱՄՆ դոլար՝ Դատարանում լսումների ժամանակ կատարած աշխատանքի դիմաց, և 2.685 ԱՄՆ դոլար՝ 2000թ. մայիսի 29-ին Ստրասբուրգում կայացած լսումների կապակցությամբ կատարված ծախսերի դիմաց: Վերջինս ներառում է երկու դիմողների և նրանց դատապաշտպանի օդանավի տոմսերի գումարը՝ 1.560 ԱՄՆ դոլար, երեք օրվա ծախսերի գումարը՝ 1.080 ԱՄՆ դոլար (յուրաքանչյուր անձի համար՝ օրական 120 ԱՄՆ դոլար) և 55 ԱՄՆ դոլար՝ ֆրանսիական մուտքի արտոնագրերի համար:

Դիմողների պահանջած գումարը համարժեք է 13.500 BGN -ի:

123. Կառավարությունը նշում է, որ փաստաբանի աշխատանքի մի մասը վերաբերում էր Գլխավոր մուֆտիի գրասենյակի կողմից Հանձնաժողովին ներկայացված սկզբնական գանգատներին: Սակայն, Գլխավոր մուֆտիի գրասենյակը հետ էր վերցրել իր գանգատները: Կառավարությունն առարկում է նաև դիմողների փաստաբանի համար պահանջված ժամավճարի չափի դեմ, որը մի քանի անգամ գերազանցում է Բուլղարիայում փաստաբանների վարձատրության չափը, և պնդում է, որ փաստաբանի կողմից ներկայացված «ժամացանկը» անհիմն է: Եվ, վերջապես, ո՛չ օդանավի տոմսերի, ո՛չ հարակից ծախսերի գումարը հիմնավորված չէ ապրանքագրով:

124. Դատարանը համաձայն է Կառավարության հետ, որ պահանջվող գումարը որոշակիորեն պետք է կրճատվի՝ ելնելով այն փաստից, որ ծախսերի մի մասը կատարվել է այն գանգատների կապակցությամբ, որոնք հետ են վերցվել, և Հանձնաժողովի կողմից 1998թ. սեպտեմբերի 17-ին հանվել են ցուցակից (տե՛ս կետ 2): Ելնելով Դատարանի նախադեպային իրավունքից՝ պահանջի մնացած մասը չափավոր է թվում (տես՝ Լուկանովն ընդդեմ Բուլղարիայի 1997թ. մարտի 10-ի վճիռը, ժողովածուներ 1997-, կետ 56, Ասենովը և այլոք ընդդեմ Բուլղարիայի 1998թ. հոկտեմբերի 28-ի վճիռը, ժողովածուներ 1998-, կետեր 176-178, Նիկոլովան ընդդեմ Բուլղարիայի [GC], no. 31195/96, կետ 79 ECHR 1999-, և Վելիկովան ընդդեմ Բուլղարիայի, no. 41488/98, կետ 104, ECHR 2000-):

Դատարանը համապատասխանաբար ծախսերի կապակցությամբ տրամադրում է 10.000 BGN՝ ավելացված արժեքի հարկի հետ մեկտեղ, որը կարող է գանձվել՝ նվազեցնելով որպես իրավաբանական օգնություն դիմողների ստացած 18.655.87 ֆրանսիական ֆրանկով, ինչը փոխարկելի է բուլղարական լեվի՝ հարցի կարգավորման օրը գործող փոխարժեքով:

Գ. Տոկոսներ՝ փոխհատուցումը չվճարելու դեպքում

125. Համաձայն Դատարանի ունեցած տեղեկությունների՝ սույն վճռի ընդունման օրը Բուլղարիայում կիրառելի՝ օրենքով սահմանված տոկոսադրույքը կազմում է տարեկան 13,85%:

ԱՅՍ ՀԻՍՔԵՐՈՎ ԴԱՏԱՐԱՆԸ

1. Միաձայն մերժում է Կառավարության նախնական առարկությունը,
2. Միաձայն վճռում է, որ տեղի է ունեցել Կոնվենցիայի 9-րդ հոդվածի խախտում,
3. Միաձայն վճռում է, որ Կոնվենցիայի 11-րդ հոդվածի առնչությամբ առանձին հարց չի ծագում,
4. Միաձայն վճռում է, որ տեղի է ունեցել Կոնվենցիայի 13-րդ հոդվածի խախտում,
5. Միաձայն վճռում է, որ Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի խախտում տեղի չի ունեցել,
6. Միաձայն վճռում է, որ Կոնվենցիայի թիվ 1 արձանագրության 1-ին հոդվածի հիման վրա ներկայացված գանգատն առանձին քննության առնելու անհրաժեշտություն չկա,
7. Միաձայն վճռում է, որ պատասխանող պետությունը եռամսյա ժամկետում պետք է՝ որպես ոչ նյութական վնասի հատուցում, առաջին դիմողին վճարի 10.000 (տասը հազար) բուլղարական լեվ,
8. Վճռում է՝ տասնմեկ ձայնով՝ ընդդեմ վեցի, որ երկրորդ դիմողի առնչությամբ Կոնվենցիայի խախտումը ճանաչելը հանդիսանում է արդարացի բավարարում,
9. Միաձայն վճռում է, որ պատասխանող պետությունը եռամսյա ժամկետում պետք է երկու դիմողներին կատարված ծախսերի դիմաց վճարի 10.000 (տասը հազար) բուլղարական լեվ՝ գումարած ավելացված արժեքի հարկը, որը կարող է գանձվել՝ նվազեցնելով 18.655, 87 ֆրանսիական ֆրանկով (տասնութ հազար վեց հարյուր հիսունհինգ ֆրանկ և ութսունյոթ սանտիմ), որը նրանք ստացել են որպես իրավաբանական օգնություն, և որը փոխարկելի է բուլղարական լեվի՝ հարցի կարգավորման օրը գործող փոխարժեքով,
10. Միաձայն վճռում է, որ տարեկան 13,85% տոկոսադրույքով սովորական տոկոս պետք է վճարվի՝ վճռի կայացման օրից եռամսյա ժամկետում վճարումները չկատարելու դեպքում:
11. Միաձայն մերժում է արդարացի բավարարման համար դիմողների պահանջների մնացած մասը:

Կատարված է անգլերենով և ֆրանսերենով և հրապարակվել է դռնբաց լսույնների ժամանակ՝ Մարդու իրավունքների պալատում, Ստրասբուրգ, 2000թ. հոկտեմբերի 26-ին:

Լուզիուս Վիլդհաբեր
Նախագահ

Մաուդ դե Բոեր Բուքիքիո
Քարտուղարի տեղակալ

Համաձայն Կոնվենցիայի 45-րդ հոդվածի 2-րդ կետի և Դատարանի կանոնակարգի 74-րդ կանոնի 2-րդ կետի, սույն վճռին կցվում են դատավորներ տկն Տուլկենսի և պրն Կասադեվալի մասնակի համընկնող համատեղ կարծիքը, որին միացել են նաև դատավորներ պրն Բոնելլոն, տկն Ստրանիկան, տկն Գրեվը և պրն Մարուստեն:

Լ. Վ.
Ս. Բ.

ԴԱՏԱՎՈՐՆԵՐ ԹՈՒԼԿԵՆՍԻ, ԿԱՍԱԴԵՎԱԼԻ ՄԱՍՆԱԿԻ ՀԱՄԸՆԿՆՈՂ ԿԱՐԾԻՔԸ,
ՈՐԻՆ ՄԻԱՑԵԼ ԵՆ ԴԱՏԱՎՈՐՆԵՐ ԲՈՆԵԼՈՆ,
ՍՏՐԱԶՆԻՉԿԱՆ, ԳՐԵՎԸ ԵՎ ՍԱՐՈՒՄՏԵՆ

1. Մենք համաձայն չենք մեծամասնության հետ՝ վճռի եզրափակիչ մասի 8-րդ կետի կապակցությամբ, որը վերաբերում է ոչ նյութական վնասի առնչությամբ երկրորդ դիմողի արդարացի բավարարմանը:

2. Քանի որ մտքի, խղճի և կրոնի ազատությունը՝ պաշտպանված Կոնվենցիայի 9-րդ հոդվածով, հանդիսանում է ժողովրդավարական հասարակության հիմքերից մեկը, մենք գտնում ենք, որ սոսկ խախտումը ճանաչելը չի կարող արդարացի բավարարում համարվել:

3. Տվյալ գործով, անկասկած, առաջին և երկրորդ դիմողները վիճարկվող չարաշահումների զոհ են դարձել, և նրանք երկուսն էլ եղել են «կրոնական համայնքի ակտիվ անդամներ ...»: Ավելին, անվիճելի է, որ երկրորդ դիմողը՝ պրն Չաուչը, որն աշխատել է որպես իսլամի ուսուցիչ, «հավատացյալ է և համապատասխան ժամանակահատվածում ակտիվ մասնակցություն է ունեցել կրոնական համայնքի կյանքին» (տե՛ս վճռի կետ 63), և նա «շարունակել է աշխատել՝ դիմակայելով մեծ դժվարությունների» մոտավորապես երեք տարի (տե՛ս կետ 119 in fine):

4. Ելնելով դրանից՝ մենք գտնում ենք, որ երկրորդ դիմողը նույնպես տուժել է և կրել ոչ նյութական վնաս, անշուշտ, ավելի պակաս, քան առաջին դիմողը, սակայն, որն արդարացի բավարարում է պահանջում պրն Չաուչի համար՝ Կոնվենցիայի 41-րդ հոդվածի հիման վրա:

